

OSMANLI RUMELİSİNİN
TARİH ve COĞRAFYASI*

L. İnciciyan - H.D. Andreasyan

İKİNCİ EYALET
BOSNA

Coğrafyacılar, Bosna adının, aynı bölgede akan çayın, diğer bazı yazarlar da Trakya'nın Vesyen (lâtince Besien) halkının adından çıkmış olduğunu söylerler. Burası, Rama çayının adı ile de isimlendirilmiş olduğunu söyleyenler de vardır. Kostantin Porfirogenet onu Vosona (lâtince Bosona) olarak zikreder.

Bosna eyaletinin sınırları: Kuzeyde, aralarında Sava nehri olmak üzere Slavya; batıda, aralarında Verbas suyu olduğu halde Hırvatya; güneyde, dağlarla ayrılmış olduğu halde Dalmaçya; doğuda da, aralarında Drin çayı olduğu halde Sırbistan. Bosna eyaleti, böylece, Sofya eyaleti ile sınırdaş olup Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırına dayanmıştır, çünkü yazma *Cihannüma* Bosna'yı, vaktiyle Osmanlı devletine ait olan Slavya'nın ve kısmen de Dalmaçya'nın içinde gösterir ve şu suretle tarif eder: «Bu eyalet (Bosna), Osmanlılar tarafından alındıktan sonra, Bosna, Hersek, Kilis, İzvornik, Pujağa (Possega), Rahviçe, Zaciste ve Kerka adlarını taşıyan sekiz sancakla ayrı bir eyalet haline getirilmiştir. Eyalet, doğudan Semindre, kuzeyden Drava çayı, batıdan Vendermakya, güneyden de Venedik denizi ile çevrilidir. Budin eyaletine bağlı olan Sirim hariç olmak üzere, İslubin, Hırvat, Hersek ve Murlak aynı sınırların içindedir.» Adı geçen eser, bir Macar şehri olan Budin'in Osmanlı devletine dahil bulunduğu zamanda yazılmış olduğundan, Hırvat ve Murlak sancakları Bosna'nın içinde göstermiştir.

* Baş tarafı Dergimizin 2.-3. sayısındadır.

Martinier'ye nazaran, Bosna, eski devirlerde Yukarı Misya'nın ufak bir kısmını teşkil etmekle beraber Liburnia yani Eski Dalmaçya'nın, kısmen de Panonia'nın içinde bulunmuştur.

Bosna halkı Şlavyon veya Slav menşelidir, dilleri de Slavoncadır. Dinleri ortodoks hıristiyanlıksa da, halkın birçoğu Müslüman olmuştur. Bosnalılar kuvvetli ve dayanıklı muharip insanlar olup Sultan Hamid'in zamanında yapılan harpte (Avusturya) imparatorunun meşhur kumandanı Laudon'a karşı büyük cesaretleriyle temayüz etmişlerdir. Bosna ve İzvornik halklarından bahseden yazma *Cihannüma*'ya göre, onlar ilk zamanlarda hayvan postu giyerler, ölümlerini yakarlar ve bütün ömürleri boyunca, doğuşları, evlendikleri ve öldükleri zamanlarda olmak üzere yalnız üç defa yıkanılır, mağaralarda yaşarlar, vakitlerini en çok şarkı söylemekle geçirirler, yakaladıkları esirlerin başlarını keserek boyunlarından akan kanlarını emerler, bazılarını da keserek putlarına kurban olarak yakarlardı. Bosna'da, şimdi, asıl bosnalılardan başka, kendi memleketlerinden kaçmış birçok da hırvat vardır.

Ekseriya dağlık bir ülke olan Bosna'da, daha evvel İskenderiye livasında bahsettiğimiz Karadağ'ın bir kolu olan ve Lesne denilen dağ vardır. Bosna'daki akarsuların en büyüğü, Plinius'a nazaran eski adı Saus veya Savos olan Sava nehridir. Diğer akarsular Drin veya Drinatza, Lasfe dahi denilen Bosna ve Verbas'dırlar ki eyaletin içinde Sava ile birleşirler. Eyaletin diğer çaylarından, Karadağ'dan çıkan Belune kuzeydoğuya doğru aktıktan ve Gölhisar'ı geçtikten sonra doğuya dönerek Yayce'nin alt tarafında bulunan kayalık uçurumda Verbas'a dökülür. Bu çayın iki menzil uzunluğu vardır ve o kadar hızlı akar ki içinden geçilmez. Unne çayı Karadağ'dan çıkarak doğuya doğru akar, Keluc kasabasını ve Seray Hamzabeği geçtikten sonra Maden'in ve Sazene kalesinin yakınlarında Kuba çayı ile birleşir. Kuba çayı, Karadağ'ın kuzey taraflarından çıkarak Bihke'ye doğru akar ve Unne ile birleştikten ve Puzeme kalesini geçtikten sonra Sava'ya dökülür.

Bosna'nın havası ılımlıdır ve kısmen meralara ayrılmış olan toprağı ziraata elverişlidir. Ürünleri nefis şarap, buğday ve başka tahıldan ibarettir. Dağlarda gümüş ve altın madenleri vardır. Ehli hayvanlardan pek çok davar ve koyun yetişir ve dış ülkelere satılır. Büyük miktarda elde edilen yün Kaddaro ve Dobravenedik'e, oradan da diğer Avrupa memleketlerine sevk edilir. Dağlarda mevcut yırtıcı ve av kuşları içinde, *Cihannüma*'ya göre sulak yerlerde daima su içinde yaşayan ve Uren denilen bir cins kuş vardır ki gece ve gündüz bir dağdan öbürüne uçar. Bu kuş, geceleyin kara bir top gi-

bi görünürse de uçtuğu sırada boynundan çıkan kıvılcımlarla alevden bir daire çizerek gözden kaybolur.

Bosna bir vakit Macar devletinin bir kısmı veya, bazı müelliflere göre aynı devletin bir müttefiki olmuş ve Sırbistan'ın batı kısmı telâkki edilmiştir. Bosna hakimine Ban denirdi ki X. asırda kullanılmaya başlanan bu ünvanı prens Tvartkos'a kadar 17 kişi taşımıştır. Sonra, Rama, Usora, Sale ve Adriatik denizine doğru olan Hulmia'yı da içine alarak genişleyen Bosna'da aynı unvan kiralılığa yükseltilmiş ve Tvartkos, Macar kralı Lui'nin rızası ile 1366'da kiral olarak taktis edilerek Stefan Mirtyen adını almıştır. Bosna kiralılığı, Osmanlı fethi ile kısa sürmüştür. İlk defa Birinci Murat 785 (=1383) senesinde Bosna ve Hersek'deki bazı kaleleri almış, kiralıları da vergiye tabi etmiştir. Kiral birkaç sene sonra isyan etmişse de, Fatih Sultan Mehmet, 968 (=1463) senesinde, Mehmet Paşa'nın eliyle Yayce ile diğer kaleleri, bütün Bosna'yı ve Kuvac ile Hersek bölgelerini zapt etmiş, esir edilen Bosna kralı Stefan'ı da başını kesmek veya bazılarının dediklerine göre derisini yüzdürmekle öldürmüştür.

Bosna eyaleti, vaktiyle, Yukarı veya Yüksek Bosna ve Aşağı veya Asıl Bosna olarak iki kısma ayrılmıştı. Bunlardan güneydeki bölüm Sen Saba Dükalığı ve Hertzegovina adını taşırdı. Asıl Bosna da ikiye bölünmüş olup batı kısmına Aşağı, doğu kısmına da Yukarı denirdi. Şimdi ise, Osmanlı devletinin içinde bulunan bütün Bosna, şu dört livaya ayrılmıştır: I. Bosna, II. Hersek, III. İzvornik, IV. Kilis.

I. BOSNA LİVASI

Osmanlı Sicili'ne göre, Bosna eyaleti üç tuğlu pašalıktır, vezir, Seray denilen şehirde oturur. Liva, aşağıdaki 25 mollalığa ayrılmıştır: 1. Seray Bosna, 2. İstereflak, 3. Çelebi Pazarı, 4. Birebu, 5. Beriç ile beraber Alvé, 6. Banyaluka, 7. Purut, 8. Neşte, 9. Kalavinye, 10. Dirine, 11. Bakiye-i Kostaniçe, 12. Kunar, 13. Kamenğrad, 14. Merufçe, 15. Veleaka, 16. Berğuşte ile beraber Yenipazar, 17. Yaniçe, 18. Derbend, 19. Vişğrad, 20. Desput, 21. Birevedi, 22. Buzğa, 23. Vefrek, 24. Ehlunye, 25. Bihke.

Bu kadılıkların her birinde kadı, naip ve boşnak asıllı bir de kapudan oturur.

SERAY BOSNA veya SERAY

Bosna alındıktan sonra Fatih Sultan Mehmet orada bir seray yaptırdığı için şehre bu ad verilmiştir. İstanbul'un 26 konak mesafesinde olan şehir çok nüfusludur. Bosna dahi denilen Lasfe çayı, batı tarafından girerek şehrin içinden aktıktan sonra Sava nehrine karışır. Seraybosna, mintakanın meşhur bir pazar yeri olduğundan birçok nemçe, macar ve slavon tacirlerinin uğrağıdır. Şehrin doğusunda Hurit denilen ufak bir kale vardır. Rum kilise kayıtlarına göre burası bir metropolitlik makamıdır.

Cihannüma'ya göre, Seray'da iki bedesten, hamamlar ve 120 mihrab* vardır ki bunlardan Hüsrevbeg camiinde canlı bir saat mevcuttur. Şehrin batı tarafı ova, diğer üç yanı da dağlıktır. Mevlevihane'nin yanındaki mesire yerinde 10 aded değirmen işler. Şehrin yakınında, Meryemana'nın tasvirini havi kurşun bir levha vardır ki *Cihannüma*'ya göre hıristiyanlardan başka müslümanlar da onun şifa verici kudretine inanır ve hastalarını götürürler.

Şehir, 1697 senesindeki muharebede yanmıştır.

BANIALUKA veya BANYALUK

Banialuka şehri, Ketinos ve Çetinas dahi denilen Verbas çayının iki kıyısındadır. Adı geçen çay burada Berhen ile birleşir, üzerinde bir köprü yapılmıştır. Şehrin metin bir kalesi vardır ki Dalmaçya'nın içinde olan Sebeniko'nun 40 mil kadar doğusunda ve Spalatro'nun 30 mil kuzeyinde bulunur.

Bazı yazarlarca Vammeluka veya Vlammulukka denilen bu yerin Dalmaçya'ya sınırdas olan eski Liburnia bölgesindeki Vlanona veya Blanona olduğu zannedilir. Şehrin yakınında aynı adı taşıyan bir göl de vardır. 1737 senesinde, burada, Avusturyalılar ve Türkler arasında şiddetli bir muharebe olmuştur.

* Yani, büyük ve ufak 120 aded cami.

Purud'de, Sava'nın kıyısında, Tişine'nin yakınında bir iskelesi vardır.

Bakıye-i Kostaniçe'ye Kostanovitza da denir. Banialuka'nın bir menzil uzağında, Gradiška kalesinin yanındadır. Ufak fakat metin kalesi Kuba çayının içinde bir ada vaziyetindedir. Burası, şimdi, Sava'nın ötesine düşen Hırvatya'ya dahildir.

Yeni pazar, Üsküp'ten Bosna'ya giden yolun üzerinde, Kosova'nın dört konak uzağındadır, içinde çok iyi ılıcalar vardır. Buradan Seray'a gidilirken Taşlıca'dan geçilir.

Yaniçe'ye bazı yazarlar Yayce, yerli halk ise Yaytza der. Teşene'nin yakınında olup, metin bir kalesi bulunan Yaniçe vaktiyle Bosna krallığının başlıca şehri idi.

Derbend, Seray, Banyaluka ve Yayce'nin arasındadır.

Vişgrad, Direm-suyu'nun kıyısındadır ve meşhur bir köprüsü vardır.

Bihke, Sava'nın bir az uzağında bir sınır şehridir, düzlükte bir kalesi vardır.

Yazma *Cihannüma*'da, aşağıdaki yerler Bosna eyaletinin içinde gösterilmiştir :

Keluç, Karadağa yakın bir kasaba olup, dağın doğu tarafından çıkan Unna çayı içinden geçer.

Puzeme, Kuba-suyu'nun yanında Sazene'nin aşağısında bir kaledir.

Maden, Karadağ'ın doğusunda Unna çayının kıyısındadır. Maden'in daha aşağısında, aynı çayın yanında, Kazara da vardır.

Dobricense, Sava'nın kıyısında bir iskeledir. Bunun bir menzil uzağında Raçen vardır.

Todorovi, Sava'nın kıyısında bir kaledir.

Asvinar, keza Sava'nın kıyısında bir iskeledir.

Ozmian, Banyaluka'nın bir menzil güneyinde Kilis yolu üzerinde bir nahiyedir.

Kamingrad meşhur bir kaledir. Yakınında demir madenleri bulunan bu yerde top gülleleri yapılır.

II. HERSEK LİVASI

Hersek adı macarcada «Düka» denilen Hertzeg kelimesinden türemiştir ve memleket bundan dolayı Sen Saba Dükalığı, halkca da Hertzegovina olarak adlandırılmıştır. Hersek'de XIV. asırdan başlayarak 4-5 Dük oturmuştur ki bu hakimiyet XV. asırda Fatih Sultan Mehmet tarafından ortadan kaldırılmıştır. Eskiden oniki günde katedilebilen geniş bir saha olan Hersek, doğudan Yenipazar, batıdan Çetina nehri ve Raguza sınırı ile çevrili Bosna kiralığının bir kısmı idi. Şimdi ise, daralmış sınırları ile, eski Dalmaçya'nın bir kısmını teşkil eder.

Cihannüma'nın dediğine göre, Hersekliler güzel ve endamlı insanlardır. Muharip ve sözeri olan erkekler ekseriya kırmızı ve mavi esvap giymeyi severler, kadınlar ise beyaz elbise ve altın sırmalı kırmızı veya başka renkli başörtü giyerler.

Hersek'in havası ılımlıdır. Başlıca ürünleri olan yağ, kuru incir, peynir, deri, içyağı, balmumu vb. Venedik'e ve başka yerlere sevk edilir. Kataran, kurşun, kalay ve, *Cihannüma*'ya nazaran, altın madenleri vardır, nitekim Naruni adlı kiralaları 125 okka altınozu toplamıştır. Hersek'te pek çok yabancı hayvandan başka, yılda iki defa yavruleyen davar ve koyun vardır.

Osmanlı Sicili'ne göre, Hersek livası iki tuğlu bir paşalıktır ve paşanın yerine bazan da bir Mütesellim oturur. Liva aşağıdaki kadılıklara ayrılmıştır:

1. Hersek, 2. Foça, 3. Lubin, 4. Mustar, 5. Novasin, 6. Novaberde,
7. İmurfefe, 8. Pirebul, 9. Beliğradcık, 10. Canice, 11. Belğay, 12. Taşlıca,
13. Gable, 14. Üstuboce.

Yazma *Cihannüma*'ya göre, Hersek, Seray'ın iki konak güneyinde, İstanbul'un da 25 konak uzağındadır, başlıca şehri vaktiyle Şebenik idi.

M u s t a r, İstanbul'un 27 konak uzağında, Nertere veya Narenda çayının kenarında, Hersek ve Bosna'ya sınırdaş müstâhkem bir şehirdir. Adı geçen çayın üzerinde, *Cihannüma*'ya nazaran 150 arşın uzunluğunda ve iki ucunda birer muazzam kule bulunan mükellef bir köprü vardır. *Cihannüma* bu köprüünün Sultan Süleyman tarafından yapıldığını söylerse de, bazı yazarların onun eski bir Roma yapısı olduğunu söylediklerine göre, Sultan Süleyman köprüyü tamir ve restore etmiş olsa gerek.

Novaberde'ye Nova dahi denir. İstanbul'un 27 konak uzağında olan kalesi, Kattaro körfezinin ağzının kuzey kıyısında yapılmıştır.

Taşlıca, Yenipazar'dan Bosna'ya giden yolun üzerindedir. *Cihannüma* bunun Hersek Beyi'nin makamı olduğunu söyler.

Ğable'nin diğer adı Sedli İslâm'dır. Burada, Mustara-suyu'nun kenarında ve Lebrend adasının 20 mil uzağında denize yakın bir iskele vardır ve orada kapudan oturur. Ğable'nin karşısında, vaktiyle Venediklilere ait olup Birac (Bratza) ve Luzine (Elesina) adlarını taşıyan iki uzun ada vardır. Burada, daha evvel, baş toplayan bir türk emini oturur ve getirilen tuzun dörtte üçünü alırdı. Venedikliler burasını 1105 (=1693) de zaptetmişlerdir.

III. İZVORNİK LİVASI

Bosna eyaletinin umumî tarifinde niteliklerinden bahsettiğimiz İzvornik livasında Osmanlı Sicili'ne göre, Beliğrad Muhafızı tarafından bir Mütesellim oturur. Her birinde kadı, naip ve subaşı da oturan kadılıklar şunlardır : 1. İzvornik, 2. Memleheteyn (yani iki tuzla), 3. Usat, 4. Böğürdelen, 5. Timurince, 6. Belne, 7. Bunar ile beraber Badre, 8. Valiyu, 9. Dravnik, 10. Sernice, 11. Ğrad, 12. Çamlıca.

İzvornik'in, Beliğrad'dan Bosna'ya giden yolun üzerinde Sava'ya yakın Drin çayının kenarında yüksek bir yaylanın üzerinde metin bir kalesi vardır. Sava ve Drin üzerinde seyreden kayıklar Beliğrad'dan buraya kadar gelirler, fakat sıhıktan dolayı daha ileri gidemezler. Bu kale, 860 (=1455) senesinde Fatih Sultan Mehmet tarafından zapt edilmiştir.

Böğürdelen'in kalesi, Sava'nın doğu kıyısında yüksek bir dağın eteğindedir. Burası, nehrin dolambaçlı akışı yüzünden bir yarımada vaziyetini almıştır.

Sernice'nin Sirebernice olması muhtemeldir. Memleheteyn'den pek uzak olmayan bu yerde bakır madenleri vardır.

Memleheteyn'de mevcut Yeni-tuzla ve Eski-tuzla denilen iki büyük membanın suyu kaynatılarak tuz çıkarılır.

Şahin Yuvası, *Cihannüma*'da, Böğürdelen'den sonra İzvornik livasında gösterilmiştir. Burası, iki tarafı sarp kayalık olan bir kasabadır. Yüksek bir kayanın üzerinde bulunan kalenin giriş ve çıkışına ait tek bir

geçidi vardır. Kale bu zorluktan dolayıdır ki «Şahin yuvası» olarak adlandırılmıştır.

IV. KİLİS LİVASI

Bu livayı teşkil eden toprakların büyük bir kısmı Venedik devletine ait olduğundan Kilisa diye adlandırılmıştır. Şimdi Osmanlı İmparatorluğuna ait olan Kilis'de, Osmanlı sicili'ne göre bir Mütesellim oturur ve liva şu kadırlıklara ayrılmıştır :

1. Kilis, 2. Akhisar, 3. Novasil, 4. Gölhisar.

Adları geçen kadırlıklardan Gölhisar bir kaledir ve Beribu gölünün kenarında Akhisar'ın yakınındadır.

ÜÇÜNCÜ EYALET

ÖZÜ

Özü eyaleti, kuzeyden Tuna ve Turla nehirleri, güneyden de Marmara ve Adalardanizi ile çevrili olup yalnız batıdan Sofya eyaleti topraklarına bağlı bir yarımada vaziyetindedir. Osmanlı Sicili'ne göre, Özü eyaleti üçtuğlu paşalıktır ve Muhafız denilen vezir Özü kalesinde oturur. Eyalet şu yedi livaya ayrılmıştır : I. Özü, II. Niğeboli, III. Pelvine, IV. Çirmen, V. Kirkkilise, VI. Vize, VII. Gelibolu.

1. ÖZÜ VEYA OKSAKOV LİVASI

Bazı yazarlarca Silistre olarak dahi adlandırılan ve eski devirde topraklarının bir kısmı Aşağı Misya, bir kısmı da Trakya olan bu liva, kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanmış ve bir yanında Karadeniz, öbür yanında Moskof toprakları, Buğdan ve Ulah olduğu halde Niğbolu ve Kirkkilise bölgelerinde nihayet bulur. Özü livasının Bog (Bug) çayından Turla (Dniester)e kadar olan ve Özü kalesinin bulunduğu kısmı, son harbin sonucunda Rusların eline geçti ise de, biz, burada livanın tamamını anlatmak için, 120 mil uzunluğunda ve 100 mil genişliğinde olan Rus kısmını da livaya dahil gibi gösteriyoruz.

Özü livasında, Osmanlı Rumelisi'nde sakin bulgarlardan ve diğer milletlerden başka, Özü Tatarları, Bucak Tatarları ve Dobruca Tatarları diye ayırt edilen üç çeşit tatar halkı vardır. Yeni coğrafyacılara, onları Asya'daki büyük tatarlardan ayırd etmek için Özü ve Bucak Tatarları Küçük veya Avrupa Tatarları diye adlandırılırlar. Nitekim Martiniere, Zokzakov için Küçük Tatarların şehri der ve bu şekilde onların sınırlarının içinde gösterir, Buffier, Besarabya veya Bucak Tatarlarını ve Kırım Tatarlarını Küçük Tatar-

larla bir olarak gösterir, Langles ise, Besarabya hariç olmak üzere, adet olduğu veçhile, Kırım'ı Küçük Tatarlar diye adlandırır.

ÖZÜ VEYA OZAKOV TATARLARI

Şehrin adı ile anılan bu tatarların toprakları Dniester nehri ile Bog ırmağı arasında ve kısmen de aynı ırmağın berisinde. Bir kısım yazarlar, onları Batı Nogay Tatarları, Dnyeper nehrinin öbür tarafındakileri de Doğu Nogay Tatarları diye zikrederler. Bunların ikamet ettikleri yer, biri Dnyester nehri, diğeri de aynı nehirle Donavis arasında olmak üzere ikiye bölünen büyük çölün bir kısmıdır. Aynı çölün önemli bir kısmı, Ruslara tâbî Zaporog Tatarları'nın sınırlarına kadar uzanır. Moskofların Yeni Serbiya dedikleri yer de aynı tarafta İngul ve İnguletz sularının kıyılarındadır. Akarsu kıyıları ve Karadeniz sâhilleri hariç olmak üzere, sözü edilen çölün iç taraflarında ne şehir, ne köy, ne de ağaçlık vardır. İsveç kralı Şarl, 1709 senesinde, Poltava mağlûbiyetinden sonra Türklere sığınmak için Moskofların önünden kaçtığı sırada bu çölü çok ağır zorluklarla geçebilmiştir.

BUCAK TATARLARI

Bazı yazarlara göre, bu kavme, Turla nehrinin ağzının yakınında bulunan Bucak köyünün ismi ile Bucak Tatarları adı verilmiştir. Eski Diras veya Ofiusa adlı şehir bu sınırların içine düşerdi. Burası Vesaravya veya Besarabya adını dahi taşır ki *Cihannüma*'da eski adının kısaltılmış şekli olarak Serap diye zikredilmiştir. Bazı yazarlar, Vesaravya adının eski Trakya halkının Vesyen veya Besyan adından çıktığını zannetmişlerse de, Besarabya Trakya'nın dışında olup Avrupa İskityası'nı teşkil eden toprakların bir kısmının içine düşer.

Akkirman veya Belgorod Tatarları dahi denilen bu bölge, kuzeybatısında Moldavya (Bugdan), güneydoğusunda da Karadeniz olmak üzere, Dnyester nehrinin ağzından başlayarak Prut çayının Tuna'ya döküldüğü yere kadar uzanır. Bununla beraber, Martinier, Tatar tarihine istinaden, Bucak Tatarları'nın sınırını Tuna'nın ağzından Bog çayına kadar gösterir. Burası eskiden Aşağı Moldavya'nın bir kısmı idi.

Bucak Tatarları'nın memleketi umumiyetle meralardan ibarettir. Toprak verimli olup, yetiştirilen iyi cins buğday ile başka tahıllar ve keza bü-

yük miktarda tereyağı İstanbul'a sevk edilir. Memlekette tepe ve yaylalardan başka dağ yoktur, orman da bulunmadığı için halk odun yerine tezek yakar. Burada, Tuna'ya dökülen Yalpuç veya Yalpuh deresinden ve gölcükten başka akarsu yoktur. Bazı haritalarda gösterilen akarsular, yağmur ve eriyen kardan hasil olan sellerden başka bir şey değildir. Kuyular kazılmışsa da, nüfus ve hayvan çokluğuna yeterli değildir. Bölgenin halkı için bazı yazarlar XVI. asırda Moskofistan'dan gelen Nogay Tatarları olduklarını söylerlerse de, Tatar tarihine göre onlar Kırım Tatarlarıdır, nitekim iki kavmin de adetleri aynıdır, yalnız bunlar Kırımlılardan daha kuvvetli insanlardır.

Tatar tarihinde, Bucak Tatarları'nın ne Kırım hanı'na, ne de başka bir reise tâbi olmadıkları yazılı ise de, bununla onların göçebe oldukları kast edilmiş olsa gerek, çünkü Bucak Tatarları, çoğunlukla, Akkırman'ın yakınında bulunan Sultan Kışlası denilen yerde oturan Kırım hanı'nın vekiline tâbi olmuşlardır. Bu Tatarlar şimdi Osmanlı tabiiyetinde olup, ürünlerinden aşar verirler. Halk kısmen göçebe olduğundan aileleriyle beraber geniş çölde ve bilhassa Turla nehri boyunca meradan meraya dolaşır, kısmen de köylerde ikamet eder ve yalnız veba salgını çıktığında çadırlara çekilirler. Bucak Tatarları'nın yemeği sığır eti ve tereyağından ibarettir, fakat en çok makbul ve lezzetli yemekleri at eti, içkileri de at sütüdür. Halk, mirze denilen asilzadelere tâbi kitlelere ayrılmıştır. Mirzelerine o derece bağlıdır ki onlara el kaldıranın elini keserler. Topluca tâbi oldukları bir başları yoktur.

Bucak Tatarları nüfusu 30.000 kadar erkekten ibarettir. Hepsi de cesur ve çevik insanlar olduğundan ne yaz sığağı, ne kış soğuğu ve ne de nehirlerin genişliği akınlarına engel olabilir. Nehirleri geçmek için birbirine bağlı uzun kamışlarla yaptıkları salları atların kuyruğuna bağlarlar, kendileri de ellerinde kırbaç olduğu halde çıplak atların sırtlarına atlar ve sağ salım karşı kıyıya geçerler.

Bucak Tatarları, daha evvel, yalnız veya Buğdanlılarla beraber olarak Moskoflara, Lehlere ve daha çok, düşmanları olan Kazak Tatarlarına saldırırlardı. Savaş çağrısı yapıldığında, erkekler oturdukları yerlerinden 100 mil uzakta olan bir meydana toplanırlar ve umumiyetle 10000 kişiyi geçmeyen bir alay teşkil ederek kararlaştırılan yere akın ederlerdi. Onlar iki günlük saldırı ile yetinir ve ganimetleriyle geri gelirlerdi. Türkler, o tarafların savunmasında Tatarların savaşçılığından yararlanmak için onları oralarda yerleştirmişlerdir. Tatarlar, düşman saldırısına uğradıkları zaman, Karadeniz kıyısında her taraftan su ile çevrili ve yalnız dar bir geçidi bulunan yüksek

bir yere göç ederler. Onlar, geçidi zorlamakta olan tüm düşman kuvvetine karşı yalnız 50 kişi ile mevkilerini savunabilirler ve göç ettikleri yerin iç kısımlarında hayvanları için yeteri kadar otlak, kendileri için de lâzım olan şeyler bulunduğu için kuşatılma süresince sıkıntıya düşmezler.

Bender, Akkirman, Kili, İsmail v.b. şehirler Bucak Tatarları'nın sınırları içinde ise de, buralarda sakin çeşitli milletlerin içinde Tatarların sayısı azdır, çünkü onlar daha çok köylerde otururlar. Adları geçen şehirlerde ve köylerde birçok da Ermeni vardı, fakat onlar son harpten dolayı başka yerlere göç etmişlerdir.

DOBRUCA TATARLARI

Dobruca Bulgarları dahi denilen bu halkın yaşadığı bölge, *Cihannüma*'ya göre Tuna ve Karadeniz'in arasında olup, Tuna'nın ağzından başlayarak Aydos taraflarında sonuçlanır. Avrupa haritalarında ise bu sınır Bizans imparatorlarının yaptıkları ve Silistre'den Köstence'ye kadar uzanan surun kalıntılarında nihayet bulur.

Memleket, otlaklardan ibaret bir düzlüktür ve bol miktarda bal ve tereyağı çıkar. Asya tatarlarından olan buradaki halk, konukseverliği ile meşhurdur. Bilhassa köylüler her milletten seyyahları o kadar iyi karşılarlar ki onları bedelsiz olarak üç gün yedirip içirirler. Burası, eskiden, Ovidius'un Pontus diye zikrettiği Aşağı Misya'nın bir kısmı idi ki sonra Trakya'ya bağlı bir bölge haline getirilerek halkın adı ile İskitya olarak isimlendirilmiştir.

Burada, Karadeniz kıyısında Köstence'nin yakınında türkçesi Bagara olan Domisvar (eski adı Domi veya Domis) şehri vardır ki şair Ovidius imparator Ögüst tarafından buraya sürülmüştü. Adı geçen şehir, imparator Karakalla'nın zamanında aynı bölgenin başşehri olup, sikkelerde Pontus adı ile anılmıştır. Kilise tarihlerinde, imparator Vales'in zamanında Sen Vredannios'un, imparator Teodos'un zamanında da Sen Teodimos'un aynı şehrin piskoposları oldukları kayıtlıdır.

EYALETİN COĞRAFİ DURUMU

Eyaletin ünlü dağı eski adı ile Emos, lâtince Hemus olan Balkan dağlarıdır ki Vize'nin bir mil uzağındaki Dere adlı köyde nihayet bulan bir sıradağdır. Yazma *Cihannüma*, bu dağ silsilesinin Venedik taraflarından

başlayarak Dalmaçya ve Bosna'dan geçerek Karadeniz'e kadar uzandığını, çam ormanları ile örtülü olduğunu ve muhtelif kısımlarının ayrı-ayrı adlar taşıdığını söyler. Potran, Sanson'un haritasını takiben, Hemus'un bir kısmının Arcendaro adını taşıdığını ve bunun eskiden Rodoni denilen kol olduğunu söylerse de, Hemus'da seyahat etmiş olan Edvard Braun bu adı hiç zikretmemiştir. Adı geçen dağ Servios yanlışlıkla Tesalya'da göstermişse de eskiden Trakya eyaletinde idi ve bir kısmı, Ordlios'un dediğine göre, Aristotel'de Skomyros, Tukidites'de de Skomios olarak zikredilmiştir. Emos dağı, eski Rodopi dağlarından veya bazılarına göre Adriatik denizinden başlayarak Karadeniz'e kadar uzanır. Bazı yazarlar, Melo'nun «Emos tepelelerinden adı geçen iki deniz de görülmektedir» sözünü onun bu vaziyetiyle tefsir ederler. Plinius ve Solinos, dağın yüksekliğinin 6 mil olduğunu söylerler ki bu ölçü Belovinos'un yaptığı gibi dikey olarak alınırsa, Strabon'un kuvvetli bir adam, bir günde zirvesine çıkabilir dediğine karşıt olur. Nitekim dünyada dikey olarak 6 mil yüksekliğinde dağ bulunmadığı zamanımızda yapılan incelemelerle tespit edilmiştir.

Emine dağı, Emos'un bir kısmıdır ve adı da aynı dağın adının bozuk bir şeklidir. Karadeniz kıyısında bu adla bilinen bir şehir ve burun vardır.

Karadeniz'e dökülen üç büyük nehrin, yani Dnieper, Dniester (Turla ve Tuna)'nın ağızları aynı eyaletin içindedir. Bunlardan başka, aynı deniz ve nehirlerle dökülen birçok çay ve dereler de vardır.

Özü livası, Osmanlı sicili'ne göre aşağıdaki 35 kadılığa ayrılmıştır ve her birinde kadı oturur :

1. Silistre, 2. Tekfur gölü (Köstence) ve Karasu, 3. Ahtabolu ve Süzebolu'nun bulunduğu Ahyoli, 4. Varna, 5. Yenipazar, 6. Pravadi, 7. Çardak, 8. Umuri fakih, 9. Aydos, 10. Karinabat, 11. İslimye, 12. Baladağı, 13. Karahırman, 14. Kavarna dahil Balçık, 15. İsakçı veya İsakçe, 16. Salibe, 17. Mankalya, 18. Yanboli, 19. Hacıoğlu pazarı, 20. Hatuneli ile beraber Yenice-i Kızılâğaç, 21. Nevahe-i Yanboli, 22. Maçın, 23. Dulça, 24. Hırsova, 25. Misevri, 26. İbrail, 27. İsmail geçidi, 28. Bender (livadır), 29. Ekradcık, 30. Kili, 31. Akkırman (liva), 32. Yanık palanga, 33. Kozluca, 34. Dombasar, 35. Kılburun (liva).

ÖZÜ KALESİ

Türkçe kitaplarında Özi diye geçen, yerlilerin de Okzakov veya Oksagov dedikleri Özü, dağ başında, 25 kadem yükseklikteki suru ile metin bir

kaledir. Kaleden aşağı, dağın eteğinde bulunan şehrin bir tarafı alçak bir surla çevrilidir, diğer yanı da dağla kapalıdır. Rus işgalinden evvel şehrin nüfusu çeşitli milletlerden olmak üzere 25000 idi. Ermeni nüfusu, kiliseleri ve müştemilâti ile beraber 30-40 haneden ibaretti. Kalenin bulunduğu dağ, türkçede Ozu-suyu veya Adri-suyu denilen Dnyeper nehrinin ağzının kuzey kıyısını teşkil eder. Nehrin beş geçitlerinden biri buradadır ve Tatarlar atlara bağlı sallarla buradan karşı yakaya geçerler. Serdar Hüseyin Paşa 1050 (=1640) senesinde Azak'ın zaptı için yürüdüğü vakit, Osmanlı ordusunu burada sallarla yaptırdığı bir köprüünün üzerinden geçirmiştir. Özü'nün önünde liman yoksa da, gemi demirleri ile dibe sıkıca bağlı bir iskelesi vardır. Boğazın yukarısında, Doğan-hisar'a yakın iki kale vardır ki bunlar 1090 (=1679) senesinde, Karadeniz'in her tarafında akınlar yapmakta olan Kazaklara karşı yapılmıştır. Zira, *Cihannüma*'da söylendiğine göre, Kazaklar şaykalarla gelerek nehrin sazlıklarında gizlenir ve gece karanlığında görülmeden kalenin önünden geçerlerdi. Özü'nün kuzeydoğusunda, türkçede Aksu, eskiden de İpanin denilen Bog çayı akar ve birçok ağızlarla Dnyeper'e dökülür. Çayın ağızlarından biri Özü'ya yakındır, birisi de kalenin önünde bir göl meydana getirir ki bunun içinde iri sazan balıkları vardır.

Ruslar, 1737'de Özü kalesini zapt ettilerse de, ertesi sene bütün istihkâmları yıldıktan sonra Osmanlılara iade ettiler. 1779 ve 1784 senelerinde Osmanlılar, fransız Şövalye Puvan Kulan'ın eli ile kaleyi metin bir hale getirdilerse de, Ruslar 17 aralık 1788'de, karlı ve çok soğuk bir günde, kaleyi durmadan vurmakta olan gemiler şöyle dursun, 14000 askerle yaptıkları bir hücumla kaleyi tekrar zapt ettiler. Ruslar, tahrib ettikleri istihkâmların tamirinden başka, kalenin içinde Sen Nikola adını taşıyan bir de kilise inşa ettiler. Böylece, tam yerinde bir tabirle «Karadenizin anahtarı» denilen kale barıştan sonra da Rusların elinde kaldı.

Özü, Bishing'e göre, eski devirde Olpia veya Olpiapolis, Plinius'a nazaran da, Miletliler tarafından yapılmış olduğu için Miletopolis adlarını taşıdı. Özü, daha sonra, Strabon'a göre nehrin namı ile Voristenis (lâtincesi Boristenis) olarak adlandırılmıştır. Eski yazarların Olbia şehrine dair yaptıkları tarif Özü'nün vaziyetine uyuyorsa da, Mela'nın kaynaklarından Anonim müellif, Olbia şehrini denizden 240, Strabon 200 *stade*, Plinius de 25 mil uzakta, Arrianos da Voristenis'in yukarı taraflarında gösterirler. Mercator ve Ferraios, Özü'nün eskiden Aksiaçe veya Aksiakin denilen şehir olmasını zannederlerse de, ne Plinius ve ne de diğer eski yazarlar bu adı taşıyan bir şehir zikretmemişlerdir.

Hasanpaşa palangası, Özü'nün yakınında, sahilden uzak olmayan bir kaledir.

Perezen adası, Özü ve Hasanpaşa palangası'nın arasında ufak bir adadır. Rus liman kumandanı prens Nasso, Özü'nün zaptını kolaylaştırmak için bu adayı 1788 kasım ayında zaptetmiştir.

Perezen limanı, yukarıda adı geçen adanın karşısında ve Özü'nün kuzeybatısındadır. Perezen çayı, 2 mil genişliğinde olan ağzı ile burada denize dökülür.

Gazi hırmen, Özü'nün yukarı taraflarında Dnyeper nehrinin kıyısında bir kaledir. Sultan Mehmet tarafından yapılmış olan bu kale 1965'te Ruslar tarafından tahrib edilmiş, sonra birçok değişikliklerle tekrar yapılmıştır.

KADILIKLAR

SİLİSTRE

Tuna'nın kıyısında, Rusçuk'tan bir konak kadar daha aşağı olup bir düzlükte kurulu bir şehirdir. Hıristiyan halkın eskeriyette olduğu bu şehrin ufak fakat taşla yapılmış metin ve meskûn bir kalesi vardır. *Cihannüma*'ya göre, bağ ve bahçeleri bulunan Silistre'de iki hamam ve beş cami vardır. Şehrin önünden geçen Tuna'nın içinde Nazır denilen ufak bir ada vardır. Silistre, I. Murad'ın sadrazamı Ali Paşa tarafından fethedilmiştir. Şehrin yakınında, Bizans imparatorlarının barbar kavimlere karşı yapmış oldukları surların kalıntısı vardır.

Silistre'nin eski adı, Antonius'a göre Torostorum, Ptolemeos'a göre de Turosdolon olup Misya bölgesine dahildi. Şehir Tuista veya Trisdra adını dahi taşımış ve Rum kilise kayıtlarına göre «bütün Tuna kıyılarının İpertimos ve Eksarkosluk» makamı idi. Bazı yazarlar, eski Turostolon'un Silistre değil, yakınlarda bulunan ve şimdiki adı ile Turosto denilen köy olduğunu söylerler.

İpakoi, bir köydür ve adı «itaat» anlamına gelir. Yerli halkın geleneksel olarak anlattığına göre, köyün halkı Büyük Konstantin'in gökyüzünde gördüğü haça inanmış olduğu için köylerine İpanoi adı verilmiştir. Bu köyün yakınında Karaboğaz vardır.

KÖSTENCE

Tekfur gölü dahi denilen bu şehir, Karahırman ve Süt-gözü arasında Karadeniz sahilinde kurulmuştur. Şehrin Rumca adı olan Konstantza'nın eski şekli Konstantzia veya Konstantiya idi ki, bu ad, Meletios'a nazaran Büyük Konstantin'in büyük hemşiresi Konstantia'ya izafeten verilmiştir. Köstence'ye yanındaki gölden dolayı Karasu, yerli halkca da Prozlivitza dahi denir.

K a r a a ğ a ç , *Cihannüma*'ya göre Tuna'nın bir konak uzağında, çorak bir düzlükte kurulu bir kasabadır. Yakınında bataklık Karasu deresi ve Tekfur-gözü vardır.

AHYOLİ

Karadeniz kıyısında, iskelesi ile önemli bir şehir ve «bütün Karadeniz'in İpertimos ve Eksarkos» unvanı ile bir metropolitlik makamıdır. Yazma *Cihannüma* burasını Misrevri'ye tâbi gösterir ve Öküz burcu devresinde buranın suyunun kendiliğinden tuz haline geldiğini ve senelik 40 yük akçelik bir gelir sağlandığını söyler. Şehrin adı, eski devirde olduğu gibi şimdi de rumlarca Ansialos veya Ankiolos'dur. Mela, Ptolemeos, Zosimos ve Ammianos şehri aynı adla zikr ederlerse de Plinius onu Ankialum, Strabon ve Eustatios Ankiali diye kaydetmişlerdir. Burası eskiden Adrianopolis piskoposunun makamı idi ve Sebastianos adlı piskoposu birinci İstanbul Konsiline, piskopos Pol da beşinci İstanbul Konsiline katılmışlardır.

A h t a p o l i ve S ü z e b o l i kasabadırlar. Rumcada Sozupolis denilen Süzeboli, «İpertimos» unvanı ile bir arşevreklik makamıdır. Gregoras, Ordlios'a istinaden zikrettiği bu kasabayı İstanbul'a yakın olarak göstermiştir.

VARNA

Karadeniz kıyısında, Şumla'dan gelen ve Varna adını da taşıyan derenin ağzında ve Dvin gölü'nün yakınında bulunan bu şehrin halkı türk ve rumlardan ve 30 hanelik ermeniden ibarettir. Burası, aynı zamanda, İpertimos unvanını taşıyan bir rum metropolitlik makamıdır. Şehirde kale, hamamlar ve camiler vardır. Başlıca ticaret malları sahtiyan ve başka çeşit deriler, nefis koyu bal, keçi yağından iyi cins mum, tavuk v.b. olup muhtelif

yerlere ve en çok İstanbul'a sevk edilir. Varna ve havalisinde yetiştirilen keçilerin eti çok lezzetlidir.

Varna, 848 (=1444) de II. Murad Macar kralı Latislavos'a karşı yaptığı harple onun ordusunu burada imha etmiş olduğundan tarihte önemli bir yer işgal eder. 1610 senesinde, Kazaklar yaptıkları bir akımla şehri talanlamış ve yakmışlardır. Yazma *Cihannüma*, Varna'yı Dobruca'nın başşehri olarak gösterir. Küropalat, Varna'nın eski Tiberiopolis, Kornelios da Diyonisupolis olduğunu söylerler. Erbelios ise, Strabon'u takiben, onun Aşağı Misya'da bir Milet kolonisi olduğunu ve imp. Karagala ve Kordianus'un sikkelerinde adı geçen Odesos veya Odisos olduğunu söyler.

PRAVADI

Şumni'den sekiz saat uzakta, yüksek kayalarla çevrili bir geçidin geniş ağzında kuruludur. Kayaların arasında kalesi vardır. Halkı, türk ve bulgarlardan ibaret olan Pravadi'de cami ve hamamlar vardır ve livanın paşası arasına burada oturur. Bazı yazarlarca Pravadi, eskiden, Aşağı Misya'nın içinde olup, Diyonisupolis adını taşırdı. Buradan tütün, bal, mum ve ipek çıkar.

Çardak, Dobruca bölgesinde, Tuna kıyısındadır.

AYDOS

Deniz kıyısına yakın bir kasaba olan Aydos'un yakınında meşhur bir ilıca vardır ki Sultan Süleyman üzerinde bir kubbe yaptırmıştır. Yazma *Cihannüma*'ya göre Aydos'da senede bir defa panayır kurulur. Aydos'tan çıkan iki yoldan biri Pravadi'ye, öbürü de Karinabad'a gider. Kasabanın sağ tarafında Karadeniz kıyıları uzanır.

KARINABAD

Halkın Karnabat dediği Karinabad Aydos'un bir konak ötesinde, Emine dağı'nın güneyine, batıdan da, denizden uzak olarak, Emine burnunun doğusuna düşer. Halkı, türk, rum ve 30 haneden fazla yahudiden ibarettir. Kasabada cami ve hamam vardır. Yakınında ikibuçuk saatte kat'edilen geniş bir düzlük, bunun yanında da ağaçlıklar ve köyler vardır. Ürünü buğday ve başka tahıldan ibarettir.

Lalalıköyü, yukarıda sözü geçen düzlüğün yakınlarında bir rum köyüdür.

Dobra, Karnabat'ın 4-6 saat uzağında bir köydür.

Cümağa, Karnabat'ın 4 saat uzağında bir yaylanın üzerinde kurulu büyük bir köydür. Havası çok iyi olan bu yerde türk ve rumlar oturur, burada bir de Tatar sultanına ait konak vardır.

İlica, Cümağa'nın 6-7 saat uzağında bir köydür. Bu köyün ve Cümağa'nın arasında meşe ormanları vardır.

Boyacılar köyü, İlica'nın 4 saat uzağında, yayla üzerinde bir rum köyüdür.

Büyük Derbend, İnceköy'ün 3 saat uzağında geniş bir meşe ormanının yakınında bir köydür. Ormanın içinde, eşkiya yatakları olan dolambaçlı yollar vardır. Dağın alt tarafında akan dereye değirmenler işletilir. Burada **Çakırcılar** denilen ağaçlıklarla çevrili şirin bir rum köyü vardır.

İSLİMİYE

Rumca adı Silimno olan İslimiye, Edrene'nin 24 saat uzağında, Balkan dağı'nın güney eteklerinde kumlu bir düzlüğün üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Dağdan inen sular, bağlıkları sulamadan başka evlere de tevzi edilmiştir. Şehirde hamam ve üç aded cami vardır. İslimiye'de nefis koyun yünü ve keçi kılından aba, tiftik ve keba yapılır. «Şişhane tüfenki» denilen imâlâthanenin mamulâtı da çok rağbettedir. Şehirde her sene Paskalya haftasından başlayarak 40 gün süren bir panayır kurulur ve büyük ticaret yapılır. Şehrin dağlık ve sulu kısmında bulunan bağ ve bahçelerden bolca meyve çıkarsa da tahıl azdır. Buradan türkçede «karamuk», arapçada da «enberbaris» denilen frenküzümü çıkar ki en çok padişah sarayı için toplanır.

BABADAĞI

Karasu'nun yakınında, kendi adı ile Bababoğazı denilen koyun kıyısında bir şehirdir. Buradaki dağ, eski Domis şehrinin yakınında olduğu için Domeus adını taşırdı. Babadağın havalisinde pek çok ve iri kartallar vardır ve bunların kuyruklarındaki 10-12 uzun tüyler yerli halkın bir gelir kaynağı olmuştur. Bilhassa Tatarlar yaylarına ok yapmak için bu tüylere çok rağbet gösterirler.

Muhaliif Derbend, sazlık ve bataklık bir yerde iki uçurum arasında kuruludur. Burada beş mescit, iki hamam ve bir de medrese vardır.

KARAHİRMEN

Halk tarafından Kara-harman denilen bu şehir, Babadağı'ndan bir konak uzakta, Karadeniz kıyısında Karasu'nun ağzının yakınındadır. Kalesi Hasan Paşa namında biri tarafından yapılmıştır. Yazma *Cihannüma*'da burası Babadağı'nın bir nahiyesi olarak gösterilmiştir.

BALÇIK

Varna'nın bir konak kuzeydoğusunda, geniş koyun kıyısında müstahkem ve meşhur bir mevki olan Balçık, Dobruca'nın iskelesidir. Koyun içinde uzanan burun Kelağra veya Kaloğria-burnu adını taşır ki bu ad rumca Kaliakra yani «güzel burun»'un bozuk bir şeklidir. Rumlar ona şimdi Kağhağra derler. Burada bir kale ve türklere ait Sarı Saltık denilen bir ziyaretgâh vardır. Buranın balı çok meşhurdur.

K a v a r n a , Kaloğria'nın kuzeyinde, Balçık'a yakın bir kasabadır.

İSAKÇE

Halkça İskeçe denilen bu kasaba, İbrail'den 10 saat, Prut'un Tuna'ya aktığı yerden de 13 mil uzakta, Tunca'nın kıyısında bir yokuşun üzerinde kuruludur. Halk türk ve ulahlardan ibarettir. Buradaki ermenilerin çoğu, III. Mustafa'nın zamanındaki harpte şehir büyük tahribata uğradığından başka yerlere göç etmiştir. İsakçe'de, eski Osmanlı padişahlarının yaptıkları ahşap büyük buğday depoları vardır, Sultan Hamit (I) de kârgir olarak çok büyük ve üç katlı yeni ambarlar yaptırmıştır.

İsakçe Osmanlı tarihinde önemli bir yer işgal eder. II. Osman, 1029 (=1619) senesinde Lehlere karşı yürüdüğü zaman, Hotin kalesinin zaptı için burada büyük bir köprü yaptırmıştır ve Osmanlı ordusunun oradan geçişi 40 gün sürmüştür. Adı geçen padişah, aynı zamanda, İskeçe'de kale, cami ve hamam yaptırmış, kendisinden sonra da, IV. Mehmet, Kamanıçe'nin zaptı üzerine burada tekrar bir köprü yaptırmıştır.

İskeçe'nin etrafında bağ ve bahçeler vardır.

MANKALA

Karadeniz'in dört iyi limanından biri olan ve Balçık'ın bir konak uzağında bulunan Mankala'nın rumca adı Pangallia, eski adı ise Ptelemeos'a

göre, Aşağı Misya'da olarak Kalladya idi. Stimnos, Strabon, Mele ve Plinius'un dahi zikrettikleri bu şehrin adı imparator Gordianus'un sikkelerinde de görünür.

YANBOLİ

Tunca'nın doğu kıyısında kurulmuş olan Yanboli şehrinde, *Cihannüma*'ya göre beş cami, iki hamam ve Tunca üzerinde de ahşap bir köprü vardır. Yanboli adı, Meletios'a nazaran şehrin rumca adı olan İyoannipolis (yani İyoannes şehri)nin bozuk bir şeklidir. Şehir eskiden, Bulgar payitahtı olarak, Parastleva adını taşırdı. İmparator Jan (İoannes) Tzimiskes 970 senesinde rusları aynı şehrin yakınında yenerek şehri zaptla, Ordelios'a nazaran, ona kendi adını vermiştir.

Hacıoğlu Pazarı, Sultan IV. Mehmet 1084 (1673) senesinde Kamaniçe'ye karşı yürüdüğü sırada oğlu III. Ahmet Dobruca'nın bu kasabasında doğmuştur.

Maçın, İbrail'in karşısında, Tunca'nın kıyısında bir kasaba olup, içinde cami ve hamam vardır.

Dulça, Baba ve Dobruca'nın bir konak uzağında, Tuna kıyısında bir kasabadır. Ptolemeos'a nazaran Dulça, Aşağı Misya'da olup, Sidioenda adını taşırdı.

Hırsova veya Hırşova (rumca adı Horisova), Tuna ve Karasu arasında meydana gelmiş olan kara parçasının ucunda, Silistre'den bir saat uzak çorak bir düzlüktedir. Burada kale, cami ve hamam vardır.

Misevri'nin Karadeniz'deki burnu Eminé veya Emné burnu adını taşır. Ptolemeos'un Mesimvria (lâtincede Mesembria) olarak zikrettiği bu şehri, Mela ve Plinius de aynen zikr ederler. Strabon şehrin bir Megare kolonisi olduğunu ve banisi Mena'ya izafeten Menevria olarak adlandırıldığını, çünkü *vria* Trakyalıların dilinde şehir demek olduğunu söyler.

İBRAİL

Eski Rum kilise kayıtlarında Proilasi, avrupalılarca da Braila veya Brailov denilen bu şehir, Tuna'nın sol kıyısında, Şiret ağzının biraz yukarısında kuruludur. Tuna'nın kıyısında uçurumlu bir mevkide beş kuleli bir kalesi vardır. Halkı, türk, moldavyalı ve az bir sayıda ermeniden ibarettir. İbrail, Tomarova ile birlikte İpertimos unvanı ile bir metropolitlik makamıdır.

İbrail, sık sık vukubulan muharebelerle tahribata uğradığı halde mevkiinin elverişliliği sayesinde faal bir ticaret merkezi olmuş ve İstanbul tacirlerinin bir deposu haline gelmiştir. Tuna nehri bu şehrin önünde muhtelif kollara ayrılır, kollardan biri İbrail limanını meydana getirmiştir. Limanda ayrıca bir kale vardır.

Ruslar bu şehri 1711'de işgal etmiş, 1770'de de büyük bir kısmı yakmışlardır. Aynı yılın ekim ayında yapılan rus muhasarası üzerine ise Osmanlılar şehri terk etmişlerdir. Bu muhasara esnasında şehir ile dolaylarındaki bütün binalar yanmış ve yalnız kale ayakta kalmıştır. Sultan Hamit zamanındaki son harpte de şehir aynı akıbete uğramıştır.

İbrail'in 40-50 köy bulunduğu havalisinde büyük miktarda buğday çıkar ve İstanbul'a sevkedilir.

Vezir Kışlası, büyük bir köydür ki 1765 senesinde, padişaha yıllık 25000, İbrail nazırına da 3500 kuruş vergi verilmek şartı ile Ulah beyliğinin sınırları içine geçirilmiştir. 1763 senesinde nüfusu 1440 haneden ibaret olan Vezir Kışlası, aynı senede 82292, 1766'da ise, Bey'in sınırları içine girdikten sonra 26837 kuruş gelir sağlamıştır.

İSMAİL GEÇİDİ

Tuna'nın sol kıyısında bulunan bu şehre umumiyetle sırf İsmail denir. Tuna nehri burada ikiye ayrılır. Şehrin bir yanı nehir, diğer yanı da 1784'de ruslara karşı yapılan kale ile korunur. Şehrin kalabalık nüfusu türk, tatar, moldav, ermeni ve çoğu zengin tacirler olan pek çok yahudiden ibaretir. 300 haneden ibaret olan ermenilerin, yarısı toprağa gömülmüş bir kiliseleri vardır.

Rumeli buğdayı buradaki büyük anbarlarda biriktirdikten sonra Kilis'e götürülür ve oradan Karadeniz yolu ile İstanbul'a sevk edilir. Halk bundan dolayı, ona «Kilismail buğdayı» der.

Sultan (III.) Mustafa zamanındaki harpte Moskoflar İbrail ile beraber İsmail'i de zapt ettikleri vakit, ermeniler de dahil olmak üzere, halkın bir çoğu katliâma uğradı. Aynı harpte ruslar burasını tekrar zapt ettiler de kendileri büyük zayıyata, şehir ağır tahribata, halk da korkunç bir katliâma uğradı. Barıştan sonra İsmail tekrar Osmanlılara iade edildi.

Sütlüce, Tuna'nın kıyısında bir köydür. Burasını Silistre sınırının ucu olarak gösteren *Cihannüma*'ya göre dış kısımları Kızlarağası'nın nezareti altında olduğu için, Silistre paşası oraların işlerine karışmaz.

Tatar Pazarı, İsmail'in bir konak kuzeydoğusunda yüksek bir kayanın üzerinde harap bir şehirdir. Kenan Paşa burada bir kale yaptırmıştır. Şehre, bulunduğu kayanın altından fişkırان kaynakından dolayı, Tatar Pınarı adı da verilmiştir.

Çobalacı, İsmail'in yakınında tatarlarla meskûn bir kasabadır. Vaktiyle burada 100 hane ermeni vardı, fakat onlar III. Mustafa zamanında ki harpten sonra dağılmışlardır.

Kocagöl, aynı adı taşıyan gölün kenarında bir tatar köyüdür.

Musaipkişla, bir köydür ki burada da, yukarıda sözü edilen harpten evvel bir kısım ermeni vardı.

BENDER

Turla'nın sağ kıyısında müstahkem bir şehir olan Bender, 1770 ve 1790 senelerinde Ruslar tarafından alınmış, barıştan sonra da Osmanlılara iade edilmiştir. Bender'in diğer bir adı Dekin veya Dekniya'dır ki Bişing bunu Dicine olarak zikreder. Meşhur İsveç kralı Şarl, 1709'da Büyük Patro'ya yenildiği vakit Bender'e iltica etmiş ve uzun bir zaman orada kalmıştı.

Varnitz, Bender'in kuzeyinde olup, tarihte, yukarıda adı geçen İsveç kralı ile ilgili bir yerdir. Kral, Bender'den buraya kaçmış, ev yaptırmış ve 1713'e kadar burada yaşadığından sonra aynı yılın şubat ayında Tatarların şiddetli bir saldırısından kaçarak tekrar Bender'e dönmüştür.

Saruka, Bender'in yukarısında Turla'nın kıyısında bir iskeledir.

Kavşan, Bender'in güneyinde, Turla'dan pek uzak olmayıp Botna çayının kenarında bir kasabadır. Bir kiliseleri ile hayli ermeni de bulunan ve başlıca bir tatar şehri olan Kavşan, III. Mustafa'nın zamanındaki harpte ruslar tarafından zaptedildiği vakit yanmış ve ermeniler de dahil olmak üzere halkın birçoğu öldürülmüştür. Kavşan, imparator Trayanus'un yaptırdığı Petrovaradin kalesinin yakınından başlayarak Valakya, Moldavya ve Prut ile Botna çaylarından geçerek Donavis nehrinde nihayet bulan hendeg'in yakınındadır.

KILI

Tuna'nın en geniş ve seyrek en elverişli ağzı olan Kili-boğazı'nda kuruludur. Halkı, türk, tatar, rum, moldav, bulgar, ermeni ve yahudi karışımıdır. Kalesi dağların arasındadır. Kili'nin önünden ufak bir çay akar ve üzerinde bir köprü vardır. *Cihannüma*'nın dediğine göre, kalenin bulundu-

ğu iki dağın arasındaki mesafe 2 mildir ve dağın bazı yarlarında kayalara geçirilmiş demir halkalar görülür. Rivayete göre, vaktiyle deniz buralara kadar yükselmiş olduğundan yanaşan gemiler bu halkalara bağlanırmış. Buralarda tuz da vardır. Kili'ye İstanbul'dan ve Karadeniz'in ticarî şehirlerinden devamlı olarak gemiler gelir ve umumiyetle buğday, mum ve sığır derisi yükletilir.

Moldavyalılar, Kili'yi eskisinden ayırt etmek için ona «Yeni Kilya» derler. Pozanias ve Maksimos, bugün mevcut olmayan eski şehrin Akileos adası adını da taşıdığını ve İster veya Tuna nehri taraflarında bulunduğunu söylerler. Filipos Ferrarios ve Meletios da onun Kilin veya Kilya olduğunu söylerlerse de Mela, Plinius ve Diyonisios Periilisis, Akileos adasını Voristenis veya Dnyeper nehrinin kıyısında gösterirler. Lâtinlerce Levçe, greklerce de Levki adı ile zikr edilen aynı ada, Akiles'in mezarı orada bulunduğu için Akilea olarak adlandırılmıştır. Akileos'un mezarı Boğazhisar'da bulunduğuna göre, sözü geçen ada ile ilgili Akileos'un başka biri veya orada bir Akileus mabedi bulunmuş olsa gerek. Bundan başka, Plinius, bir yerde, Levçe'yi «Saadet Adası» diye Makaron olarak adlandırmıştır ki Hardvin bunu putperestlik devirlerinde Akileus'un ve diğer kahramanların ruhlarının bu dağlarda dolaştıklarına dair mevcut efsanelerle tefsir etmiştir.

AKKIRMAN

Besarabya'nın bu meşhur müstahkem şehrinin kayalık sarp dağın üzerindeki kalesi bir taraftan korkunç derinlikte bir uçurum, diğer taraftan Turla nehri, öbür taraftan da Turla'nın ağzı ile meydana gelen geniş koy ile çevrilidir. *Cihannüma*, kalenin Karadeniz'den 3 mil uzak olduğunu söyler ve diğer coğrafyacılar da (Mađi ve Martinier) mesafe ölçüsünde ayrı rakamlar gösterirlerse de, deniz ile büyük nehir ağzlarının arasındaki koyların genişliği, karanın ve denizin nereden başladığı ve nerede bittiğini tespit etmek hemen hemen mümkün olmadığından gösterilen mesafeler doğru olmasa gerek.

Ufak fakat çok metin olan kale 889 (=1484) senesinde II. Bayezid tarafından feth edilmiştir. Moskoflar, III. Mustafa'nın zamanında onu kuşatmış ve halkı aç bırakmakla zaptedebilmişler ve kalenin bazı istihkâmlarını yıkmışlardır. Kalede, içinde iki adamın sığabileceği kadar çok büyük iki top vardır ki bunlar 2-3 saat uzakta olan Balaban-iskeleyi'nden birçok öküzle çektiler buraya getirilmiştir. Rivayete göre, bu toplardan yalnız birisi

bir defa kullanılmış ve onu ateşleyen asker derhal düşüp ölmüştür. Bu hadise orada anıt olarak konulan bir taşın üzerinde yazılıdır.

Akkirman toprakları verimlidir ve büyük miktarda iyi cins buğday yetiştirilir. Yerli koyunların eti çok lezzetlidir. Turla'dan çıkarılan balıkların içinde mersin gibi etli olup, *çuğa* denilen bir cins ufak balık da meşhurdur.

«Beyaz kale» anlamında olan Akkirman'ın diğer adları Belgorod veya Bialoğrad, möldavlarca da aynı anlamda olarak «Çedade alba»dır. Rumların ona verdikleri Monkastro ve Prokästron ve keza, Leonklavios'un ve Kornelios'un Nester veya Nestar alba diye zikir ettikleri adların menşei meçhuldür. Ptolemeos, eskiden buralarda bulunmuş iki şehir zikreder ki bunlardan biri şimdiki Akkirman'ın kuzeydoğusunda Diras suyunun kenarında olup, aynı adı taşır, diğeri de Ermonassa (Ermonaktos) adı ile güneydoğu tarafında idi.

YANIK PALANGA

Bazı yazarların sırf Palangos, bazılarının da Yeni Palanga olarak zikir ettikleri Yanık Palanga, Akkirman'ın yukarısında Turla nehrinin kıyısında ufak bir kasabadır. Kalesi yarı harabe halindedir. Buradan Akkirman'a kadar olan 90 mil genişliğindeki sahada hiçbir köy ve kasaba yoktur, yalnız tatarların, çadırları ile ötede beride dolaştıkları görülür.

KILBURUN

Karadeniz ve Dnyeper nehri arasında uzun bir yarımada vaziyetinde olan Kılburun'un ucunda, Özü'nün karşısına düşen ve aynı adı taşıyan kale vardır. Kale, III. Mustafa zamanındaki harpte Ruslar tarafından zapt edilmiş ve 1774 barış anlaşması ile onların elinde kalmıştır. Türkler 1787'de kaleyi zapta teşebbüs ettilerse de başaramadılar.

Eski yazarlarca Dromos Akileos yani «Akileos koşusu» adı ile bir yarımada zikredilir ki Anonim Ravennalı onu Akialis olarak adlandırmıştır. Plinius'a göre, adı geçen yarımada Akileos adasından 125 mil uzakta Voristinis çayının yanında idi ki Arrianos onu sözü geçen yarımada ile karıştırmıştır. Mela, daha sonra da Plinius, yarımadanın bir kılıç, Strabon da bir kuşak şeklinde olduğunu söylerler. Plinius, Agrippa'yı takiben yarımadanın uzunluğunun 80 mil, Strabon da 1000 stade (125 mil) olduğunu söylerler ki bu ölçüler Kılburun yarımadasına uymaktadır. Ptolemeos, yarım-

adanın ucunun batı yanını Mukâdâs burun, doğu yanını da Misarin burunu olarak adlandırır.

Tentere adası, Kılburun'un önünde iki ufak adadır.

Breslav, Luka Holstein'a göre eski Markianopolis (latince de Marçianopolis)dir ki Ammianos'a nazaran bu ad imp. Trayanus'un büyük hemşiresi Marçian'a izafeten verilmiştir. Drepellios'a nazaran, imp. Klodius bu şehrin yakınında birçok savaşlar yapmıştır. Adları geçen iki tarihçi ve Zosimos, adı geçen şehri Misit bölgesinde gösterirler.

II. NİKEPOLİ (NİGBOLU) LİVASI

Eski Aşağı Misya, daha sonra Bulgarya olarak bilinen Nikepoli livası kuzeyden Tuna, doğudan Özü eyaleti, güney ve batıdan da Sofya eyaleti ile sınırlıdır. Livanın nüfusunun çoğunluğu Bulgar'dır. Pelvine sancağı ile Sofya ve Özü eyaletlerinin büyük bir kısmında da bulgarlar çoğunlukta olduğu için kuzeyden Tuna, doğudan Karadeniz, güneyden Trakya'daki Emes dağı, batıdan da Semendre ile çevrili büyük bir eyalet aynı adı taşımıştır. Eskiden Aşağı Misya adını taşıyan bu geniş bölge, güçlü ve korkusuz bir muharip millet olan Bulgarların gelişinden sonra Bulgarlar veya Bulgarya adını almıştır. Memleketin yüksek dağları ve ormanları şaki yuvası haline getiren ve bir türlü tenkil edilemeyen bulgarların çoğu çiftçi ve hayvan besleyicisi ise de içlerinde zengin mürüvvetli insanlar olan çok da tacir vardır. Bulgarlar, eski adetlerine göre, nakışlı kalın gömlek, üst tarafı geniş ve ortasında gümüşle süslü takke giyerler. Dilleri sırplarinkinden bir az farklı olarak slavcadır, birçoğu rumca da konuşur. Bulgarların yarısı ortodoks hıristiyan, kalanı da müslümandır.

Rumeli'deki bulgarlar, Etil veya Volga nehrinin kıyılarında ikamet etmiş eski Asya bulgarlarının bir koludur. Onların Bulgar adlı eski baş şehirlerinin harabeleri Kama nehrinin kıyısında halâ görülmektedir. Rümeli bulgarları, Asya'dakilerden ayırd edilmek için bazı yazarlarca Avrupa Bulgarları veya Küçük Bulgarlar diye adlandırılmıştır. Bulgarlar, bazı yazarlara göre, eski yurtlarından çıktıktan sonra önce Donavis nehrinin kıyısına gelmiş, sonra da, imp. Zenon'un zamanında Tuna kıyısına yerleşmişlerdir. Onlar, sonra, Zenon'un halefi imp. Anastas'ın zamanında imparatorluk top-

raklarına akın ederek Tuna'yı geçmiş ve Misya ve Trakya'ya girmiş ve İstanbul yakınlarına kadar gelmişlerse de, VI. asırda imp. İustinianos onları yenerek birçoklarını Lazistan'a, bir kısmını da Asya bulgarlarının eski bir zamanda gelmiş oldukları Ermenistan'a nakletmiştir (bk. Horenli Moses, II, 6, 8). VII. asırda ise bir kısım Bulgarlar İtalya'ya geçerek Benevend bölgesine yerleşmişlerdir.

Bulgarların kendi adları ile Bulgarya olarak adlandırılan Aşağı Misya'ya yerleştiklerini, bazı yazarlar VII. asırda imp. Konstantin'den evvel, bazıları da aynı imparatorun hakimiyeti sırasında gösterirlerse de kat'i bir tarih tespit edilememiştir. Ne hal ise, Bulgarlar imparatorlara karşı şiddetli savaşlar yapmışlar ve önderleri bazı tarihçiler tarafından kiral ünvanı ile zikredilmişlerdir. Bu önderlerden Terbel, II. İustinianos ve İsavralı Leon'a karşı kazandığı zaferlerden sonra İmparator Leon kendisini kiral olarak tanımış ve böylece Bulgaristan'da kiralık kurulmuştur.

Bulgar kralı Vogaris 866 senesinde hıristiyanlığı kabul ederek vaftis olmuş ve adı Mihail olarak değiştirilmiştir. O sırada hüküm süren şiddetli veba salgını, halkın da hıristiyanlığı kolayca kabul etmesine amil olmuştur. İmparator Mihail ve İmparatoriçe Theodora, çöl halinde olup Develtos'a kadar uzanan ve daha sonra Zagora veya Eksegora ve bugün de Zağara adını taşıyan toprakları bulgar kralına hibe etmişlerdir ki Niketas ve Nikeforos Bulgarya'yı bu adla zikrederler. Adı geçen bulgar kralının zamanında, Bulgarya *thèmi* tespit etmek için 869'da İstanbul'da toplanan konsilde Roma ve Rum mümessilleri arasında münazaa çıkmış ve papa II. Adrien'in oraya bir piskopos tayin etmek hususunda gecikmesinden istifade eden bulgarlar, İmparator Vasil'in tavsiyesi ile memleketlerindeki katolik papazları tard etmişler, İstanbul patriği de Bulgarya'ya bir arşevak tayin etmiştir.

1014 senesinde, İmparator II. Vasil bulgarları büyük bir katliâma uğrattı, 15000 kişiyi esir etti, ermeni asıllı bulgar kralı Samuel'i de firar ettirdi. Sonra, XI asrın sonlarında bulgar kiralığı ortadan kalktı. Bulgarlar XII. asırda, İmparator İsak Angelos'un zamanında, ağır vergilerden dolayı Petrus ve Hasan adlı iki asil kardeşin önderliği ile tekrar ayaklandılar ve kiralıkların yeniden kurdular. 1275'de, Macar kralı Stefan, Bulgarya'yı zaptla kendi ülkesiyle birleştirmiş ve bundan dolayı macar kiralıları «Bulgarya kralı» ünvanını almışlarsa da, bulgarlar, çok geçmeden, Rum imparatorlarının yardımı ile macar hakimiyetinden çıkmışlardır. Bulgar kiralığı kat'i olarak XIV. asrın sonunda ortadan kalkmıştır. O zaman Sultan I. Murat Bulgarya'nın büyük bir kısmını, halefi Yıldırım Bayezid de tama-

mini fethettiler. Tarihte, son bulgar kralı Sisman veya Şişman'a kadar eli kiral zikredilir ki payitahtları bazan Trovi, bazan da Nikepoli olmuştur. İlk Osmanlı padişahları zamanında, harb esnasında 10 bulgardan biri askere alınır ve her on bulgar askerin başında aynı milletten *voynuk begi* denilen bir onbaşı bulunurdu. Sultan I. Murat, Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle, padişah atlarının ilkbaharda otlığa çıkarmak görevini bulgarlara vermiştir. Bu adet günümüze kadar devam etmekte olup, hidrellezde yüzlerce bulgar İstanbul'a gelerek padişah atlarını saraydan çıkarır ve alayla Kâğıthane çayırlarına götürürler.

Bulgarya'nın iklimi sıhhi'dir, memleket dağlıksa da geniş ova ve ormanları vardır. Toprak verimli olup, buğday ve, çoğu güney taraflarda bulunan bağlardan, şarap, çeşitli meyvalar, *cedvari rumi* denilen bir nebattan bir nevi içki, bal yetiştirilir. Çeşitli madenlerden altın, gümüş, kurşun, demir ve yeşil, kırmızı ve mavi renklerde olan yeşim ve *kalpazan taşı* denilen parlak bir taş çıkarılır. Bulgarya'yı Sırbistan'dan ayıran dağların eteğinde ılıcalar vardır ki buradaki kaynaklardan insan gövdesi kalınlığında su fışkırır. Aynı vadiye soğuk fakat ötekiler gibi kükürtlü su kaynakları da vardır.

Osmanlı siciline göre, iki tuğlu bir paşa ve bazan da Mütesellim oturan Niğbolu livası aşağıdaki 15 kadılığa ayrılmıştır :

1— Niğboli, 2— İvrace, 3— Hunalic, 4— Tirovi, 5— Rahve, 6— Zıştov, 7— Lofçe, 8— İzladi, 9— Rusçuk, 10— Şumni, 11— Alakilisa veya Osman Pazarı, 12— Hezarğrad, 13— Eskicuma, 14— Edreboli, 15— Yergöğü.

Adları geçen herbir kadılıkta bir kadı ve subaşı oturur.

NIĞBOLİ

Tuna kıyısında, dağ yamacının üzerinde kurulu olan Niğboli şehri, Silistre'nin üç konak uzağındadır. Lofça'nın iki menzil uzağında akan Usma veya Osma suyu, şehrin yukarı tarafında Tuna ile birleşir, büyük Olt çayı da karşı tarafta aynı nehre dökülür. Şehirde, *Cihannuma*'ya göre camiler, üç hamam ve, yüksek tepede, surları Tuna kıyısına kadar inen kârgir bir kale vardır. Niğboli'nin etrafında pek çok bağ ve bahçeler vardır.

Sultan I. Murat Niğboli'yi 1374'de Ali Paşa'nın eliyle fethetmiş, daha sonra 795 (=1392), bazılarına göre de 797 senesinde, Yıldırım Bayezid,

İstanbul'u kuşattığı sırada Macar kralı Sigmuntos'un 130000 askerle Niğ-boli'yi kuşatmış olduğunu duyunca, derhal saldırıya geçerek onu oradan tard, şehri de zaptetmiştir*.

Eskiden, Aşağı Mısya'da olan şehir, Emos kıyısındaki diğer Nikepol'dan ayırd edilmek için Tuna Nikepolis diye zikr edilmiştir. «Zafer Şehri» anlamında olan Nikepolis, Ammianos'a nazaran İmp. Trajanus tarafından Daçya zaferi yadına yapılmıştır. Bonfinios, «Macarlar tarihi»nde, Tuna kıyısında biri İmp. Trajanus, diğeri de daha büyük olarak İmp. Adrianus'un yapmış oldukları karşılıklı iki Nikepolis zikr ederse de, başka hiç bir eski yazarda şehrin Tuna ile ikiye ayrılmış olduğuna dair bir kayıt yoktur.

TIRNOVA

Rumlarca Turnavos denilen bu mamur şehir, Balkan dağı'nın kuzeyindeki düzlükte kuruludur. Şehrin içinde bir kayalığın üzerinde yapılmış altı köşeli metin kalenin beş kapısı vardır. Kale, Tuna'dan çıkan bir dere ile çevrili olduğundan, kaleden suya inmek için iki kule, suyu geçmek için de iki köprü yapılmıştır. Tırnova nüfusu, içlerinde zengin tacirler bulunan türk ve rumlardan ibarettir. Halkın çoğu, giysileri ve hayat tarzları ile İstanbulluları taklit ettiği için şehre «Küçük İstanbul» diyenler vardır. Yazma *Cihannüma* şehirde iki hamam ve sekiz cami, diğer bazı yazarlar da 18 rum kilisesi bulunduğunu söylerler. Şehir, «Tüm Bulgarya'nın İpertimos ve Eksarkos» unvanını taşıyan bir metropolitlik makamıdır ki Cerve, Lofçe ve Prezlav piskoposlukları da kendisine tabidir. Bu metropolitlik eskiden Ohri makamına tabi idi, fakat XIII. asırda İznik'te hüküm sürmekte olan II. Theodoros Laskaris, bulgar prensi Hasan'ın kızı Elene ile evlendikten sonra Tırnova metropolitliğe yükseltildi. Makam, daha sonra İstanbul patrikliğine tabi edildi. Tırnova'da, biri 23 nisanda, biri de 29 eylülde olmak üzere senede iki panayır kurulur. Şehrin etrafında bağ ve bahçeler, dağın güneydoğu tarafında da «Gelali Halik» denilen bir orman vardır ki, burası aynı zamanda otlak olduğundan, ağaçları hiç kesilmez.

Tırnova, I. Murat zamanında, Hayrettin Paşa'nın oğlu Ali Paşa tarafından zapt edilmiştir. Eski adı Ternovos veya Terinopos olup, Emos dağı'nın üzerinde Mısya'nın en metin şehri olan Tırnova, Niketos'a, Pekimeros'a

* Bu vaka Osmanlı tarihlerinde hicri 975'de, Avrupalı yazarlarca ise 1396'da gösterilmiştir.

ve Gregoras'a nazaran Bulgar payitahtı olmuştur. Kalkondil ise şehri Trnovos adı ile zikreder.

Arnavutköyü, dağın güzel bir yerinde Tırnova'ya tâbi bir köy olup, Yeniköy adını da taşır.

Gabrova, Tırnova'ya yakın ve rumlarla meskûn bir kasabadır.

RAHVE

Tuna'nın yakınlarında düzlükte kurulu bir kasabadır. İster çayı Rahve'nin önünden geçerek Tuna'ya dökülür. Kasabanın dolaylarındaki topraklar verimsizdir.

ZİŞTOV

Bazılarınca Zistev, halkça Şiştov, rumcada da Sistovi olarak adlandırılan Ziştov, Tuna'nın güneyinde, Niğboli'nin bir mil doğusunda ve Rusçuk'un batısındadır. Şehrin bir tarafı ovadır, diğer tarafında Totrakan vardır. Burada cami ve meyilli bir mevkide kalesi vardır. Tuna biraz uzakta olduğundan halk suyu arabalarla taşır. Burada yılda bir defa olmak üzere 2 ağustosta panayır kurulur. Osmanlılarla Rus ve Nemçe arasındaki 1788 savaşının barış müzakeresi burada yapılmıştır.

Totrakan, Ziştov ve Rusçuk arasında, Tuna'ya bakan bayır üzerinde kurulu bir kasabadır, kârgir bir kalesi vardır.

LÖFÇE

Rumcada Loftzi denilen bu kasaba, dağın doğu yamacındadır. İçinde hamam ve camiler vardır. Kasabanın önü ovadır ve Tuna'nın bir kolu olup üzerinde büyük bir köprü bulunan Usma çayı içinden akar. Lofçe'nin yakınında «Cellad pınarı» denilen dörtköşe şeklinde harikulâde bir havuz vardır. Havuzun suyu değirmen işletir fakat ilkbaharda sular denizdeki meddü cezir gibi kabarır ve çekilir. *Cihannüma*'nın dediğine göre, sular çekildiği vakit havuzda bir damla su bile kalmaz ve bu esnada, sular kabarıncaya kadar içerden çalgı sesleri gibi nağmeler duyulur. Bu hal üç ay devam ettikten sonra havuzun suyu gelecek ilkbahara kadar tekrar dolup akmağa başlar.

Lofçe, 868 (=1463)de Fatih tarafından fethedilmiştir.

İZLADİ

Yazma *Cihannüma*'da nahiye olarak gösterilen ve Lofçe'nin güneyinde dağlarla çevrili olan İzladî'nin 30 aded köyü vardır.

RUSÇUK

Çok nüfuslu ve faal bir ticaret şehri olan Rusçuk, Yergöy'ün karşısında Tuna'nın güney kıyısındaki düzlüğün üzerinde kuruludur. Şehir surla çevrilidir, fakat sur dışında nehir kıyısındaki yamacın üzerinde de evler vardır. Rusçuk halkı, içlerinde hayli zengin tacirler bulunan türk, ermeni ve diğer milletlerden ibarettir. Şehirde otuzdan fazla cami ve güzel çeşmeler vardır. Şehrin yakınında Tuna'ya dökülen Aklum ve Karalum sularından birincisi Hezargrad'ı geçtikten sonra Çilingir denilen köyde ikincisi ile birleşir.

Eskiden Rusçuk'un yerinde, Tuna'nın yarım mil uzağında Çernovi adını taşıyan kaleli bir şehir vardı, fakat türk fütuhatından sonra Rusçuk yapılmıştır. Rusçuk ve Yergöl arasında Tuna'nın içinde, etrafı at ile iki saatte kat'edilen uzun bir ada vardır. Ada ara sıra su baskınına uğradığı için meskûn değilse de yeşillik ve uygun bir otlak yeridir. III. Mustafa'nın zamanındaki savaşta, Moskoflar Yergöy'de olduğu gibi bu adada da topraktan bir kale yapmışlardır.

ŞUMNİ

Şumlo dahi denilen bu kasaba, *Cihannüma*'ya göre Dobruca'nın sınırında, Silistre'nin iki menzil uzağında iki dağın arasındadır. Kasabanın suyu boldur ve önünden bir dere akar. Nüfusu türk, rum, bulgar ve ermeniden ibarettir. Ermenilerin bir kiliseleri, müslümanların da 30 kadar cami ve mescitleri vardır. Camilerden Şerif Paşa'nın yaptırdığı güzel bir binadır. Bundan başka, her saat ve çeyrek saat başında vuran bir meydan saati vardır ki bu, Osmanlı ülkelerinde şimdiye kadar görülmemiş bir yeniliktir. Şumni her bakımdan mamur bir kasaba olup «Küçük Edrene» diye adlandırılıyorsa da mevki ve hava bakımından fena bir vaziyette olduğu için sıtma hastalığı yaygındır. Şumni'nin birçok bahçeleri varsa da ağaçlar çok seyrektir. Şumni'nin ürünleri tütün, bal, balmumu, tereyağı, ipek ve yünden

ibarettir. Buraya Trabzon yolu ile Anadolu'dan götürülen bakırdan çeşitli kapılar imal edilip Varna yolu ile İstanbul'a sevk edilir. III. Mustafa'nın zamanındaki harpte Moskoflar şehrin yanındaki iki dağın üzerinde üç ay süre ile karargâh kurmuşlardır.

Köprüköyü, Külepçe, Madara, birbirine yakın köylerdir. Külepçe'nin yanında çok geniş bir düzlük vardır.

Eski İstanbulluk, Şumni sınırında, İstanbul'unkinden daha büyük eski bir surun kalıntılarıdır.

Deli orman, *Cihannüma*'ya göre Şumni'nin iki saat uzağında birçok köyleri içine alan bir nahiyedir. Nahiyenin adı, iki saatlik bir yeri kaplayan pek sık ormanlıktan gelmiştir. Deliorman'da pek az bağ ve bahçe vardır.

Murat köyü, yukarıda adı geçen ormanın karşısında bayır üzerinde kurulu güzel bir köydür.

ALAKİLİSA

Alakilisa'ya Osman Pazarı da denir. Yazma *Cihannüma*'da Osmanpazarı, Şumni'ye tâbi olup Kerli ova adını taşıyan ve Balkandağı'nın etekleri ile çevrili bir nahiyenin içinde gösterilir. Burada iyi cins kiraz yetişir, halkı da *aba* denilen yünlü bir kumaş imal eder. *Cihannüma*, ayrıca, Alakilisa'nın da Balkan dağı'nın Tuna tarafındaki bir mevkiide olduğunu söyler. Lumsuyu denilen çay Alakilisa'nın içinden Rusçuk'a doğru akar.

HEZARGRAD

Halkca Razgad veya Razgrad olarak adlandırılan ve Ak-lum deresinin yukarı tarafında kurulu bir kasaba olan Hazargrad, Rusçuk'un güneyinde, Tırnova'nın da bir menzil kuzeyindedir. Burada çok iyi satış mağazaları ve 5-6 cami vardır, fakat toprağı verimsiz bir düzlüktür.

Yasefçe ve Hasanlı, birbirine yakın iki köydür. İki köyün dört saat uzağında, bir düzlükte, türk ve rumlarla meskûn Torlak köyü vardır. Köylerin arasındaki yolun büyük bir kısmı ormanlıktır.

Pizantza, Torlak'ın birkaç saat uzağında bayır üzerinde bir köydür. Bura halkın çoğu rum, kısmen de türktür. Bu köyün etrafındaki yüksek kayalıklarda vaktiyle münzevîlerin yaşadığı rivayet edilir.

ESKİ CUMA

Eskicuma, Balkan dağı'nın Tuna'ya bakan tarafında, Sumni ve Hazegrad'ın arasındadır. İçinden bir ırmak akar, kervansaray ve hamamı vardır.

YERGÖY

Halk dilinde Yergöy, yerlilerce de Gürgiöv veya Gürcev adını taşıyan bu şehir, Tuna'nın sol kıyısında Rusçuk'un karşısına düşer. Tuna kıyısında şehrin eski bir suru, öbür tarafta da metin bir kalesi vardır. Kalenin bir yanında Tuna, öbür yanında da onu şehirden ayıran ve üzerinde bir köprü bulunan bir ırmak akar. Ruslar, 1770 sènesinin ocak ayında şehri kuşatmış ve büyük bir kısmını yakmışlar, fakat kaleyi alamamışlardır. Onlar, 1771 şubat ayında ise suru geçmiş, iki gün sonra da kaleyi teslim almışlarsa da, Osmanlılar aynı yılın mayıs ayında şehri tekrar zapt etmişlerdir. Aynı yılın ağustos ayının 6-7 günü Ruslar, Osmanlıların yeniden yapmış oldukları toprak kaleye hücum etmişlerdir. Daha sonra, 24 ağustosda Rusların Bükreş zaferi duyulunca, Osmanlılar Yergöy'ü terk etmişlerdir. Ruslar, şehri zapt ettikten sonra, kalenin karşısında nehrin kıyısındaki toprak kaleyi yapmışlardır. Nihayet, Kaynarça barışı ile Yergöy Osmanlılara iade edilmiştir. Yergöy havalisinde 35 aded köy mevcuttur.

III. PELVİNE LİVASI

Yazma *Cihannüma*'da Pëlevne olarak yazılı olan Pelvine, Balkan'da bir düzlükte kuruludur ve içinde camiler, hamam, medrese ve imaret, do-laylarında da bağ ve bahçeler vardır. Liva, Osmanlı sicilinde şu suretle kayıtlıdır: «Pelvine livası Vidin ve Fethülislâm'dan ibarettir, kadılıkları yoktur».

VİDİN

Niğboli'nin iki menzil yukarısında bir bulgar şehri olan Vidin'in Tuna kıyısında mamur bir kalesi vardır. Şehrin nüfusu, içlerinde zengin tacirler

olduğu halde müslüman Boşnaklardan ve hıristiyan Bulgarlardan ibarettir. Buradaki askerler, serhat şehri olduğu için *yamak* adını taşırlar. Vidin, sırf İpertimos unvanını taşıyan bir metropolitlik makamıdır.

Yıldırım Bayezid'in vezirlerinden Firuz Bey tarafından feth edilmiş olan Vidin, 1688'de Avusturya imparatoru tarafından geri alınmışsa da Osmanlılar onu tekrar zapt etmiş, 1739'da da kuşatan Macarlara karşı cesaretle müdafaa etmişlerdir.

Bodon dahi denilen Vidin'in eski adı Viminakion (İâtincede Viminacium veya Viminatzium) idi ki Ptolemeos onu Aşağı Mısya'da Tuna'nın kıyısında gösterir. Şehir, İmparator Kordianus'un sikkelerinde «Koloni» olarak zikredilir. Prokopius, İmp. İüstinianos tarafından tamir edilmiş olan Viminakion adlı bir şehir zikreder.

FETHÜLİSLÂM

Kladovo dahi denilen Fethülislâm, Vidin'in daha yukarısında Tuna'nın kıyısında uzanmış kaleli büyük bir kasabadır. Uypalonka kasabasından başlayan dağlar burada nihayet bulduğu için Tuna'nın iki kıyısı buradan Vidin'e kadar düzlüktür ve nehrin buradaki kısmı çok geniş olduğu halde yer yer kolayca köprü kurulabilir. Buradan bir mil kadar uzakta, daha evvel Sofya eyaletinin Göğercinlik kadılığında bahsedilen Trayanus köprüsünün kalıntısı görülür. Fethülislâm'ın mamur ve verimli köyleri vardır.

İsferlek, Vidin'in yakınında, birbirine yakın iki dağdan birisinin üzerinde bir kaledir.

Vodon veya Borovitza, Orayiova ve Dongen, Vidin tarafına düşen köylerdir.

IV. ÇİRMEN LİVASI

Vize, Edrene ve Gelibolu'ya yakın olup, eski Trakya'ya ait Çirmen livası, Osmanlı sicilinde şu suretle tanımlanmıştır: Çirmen livasında Konakçıpaşa denilen iki tuğlu paşa oturur. Liva, her birinde kadı ve voyvoda oturan şu kadılıklara ayrılmıştır: 1) Çirmen, 2) Akça Kızanlık, 3) Cısr-i

Mustafapaşa, 4) Zağara-i cedid, 5) Uzunca abad, 6) Hasköy, 7) Eyneçik, 8) Rodoscuk.

AKÇA KIZANLIK

Yazma *Cihannüma*, yalnız Kızanlık adı ile zikr ettiği bu liva için Balkan dağında Zağara-i Atik'in bir konak uzağında bir *nahiye* olduğunu, Tunca'nın buraya vardıktan sonra Zağara'ya doğru aktığını söyler.

CİSR-İ MUSTAFAPAŞA

Türkçe olarak Mustafapaşa köprüsü denilen ve Edrene'nin bir konak uzağında bulunan bu kasabanın adı, Meriç nehrinin üzerindeki köprüden gelmiştir. Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Mustafa Paşa'nın 400 kese harçayarak yontulmuş taşla yaptırdığı köprü, yirmi kemerlidir. Aynı paşa, köprü'nün iki başındaki döşeli yolları ve bir de cami yaptırmıştır. Kasabanın diğer bir camisi de Sultan Süleyman'ın hasekisi tarafından yapılmıştır.

ZAĞARA-İ CEDİD

Sofya eyaletindeki aynı adı taşıyan eski Zağara'dan ayırd etmek için buna Cedid (yeni) denilmiştir. Balkan dağı'na yakın ormanlık bir düzlükte kurulu olan bu kasabanın yanından Tunca akar. Kasabanın yakınında bulunan bir köyde de, biri kubbeli olmak üzere beş aded ılıca vardır.

Hırmenli, yazma *Cihannüma*'ya göre Edrene'den Filibe ve Beligrad'a giden yolun üzerinde, Edrene'nin 2 konak uzağındadır.

UZUNCE ABAD

Halkça Uzunca-ova, rumcada da Zincova diye adlandırılan bu kasaba, Beligrad yolunun üzerinde, bir konak uzakta olan Filibe'nin karşısına düşer. Halkı türk ve rumdan ibaret olan Uzunce Abad'ın havası ve suyu sıhhi olmadığı için, sıtma hastalığı yaygındır. Halk, bu hastalığa karşı korunmak için bol soğan yer ve gecenin ayazında soğutulmuş soğanlı su içer.

Koca Sinan Paşa, 1001 (=1592) yılında Macarlara karşı yürüdüğü vakit, halkın dileği üzerine burada, şahsan 30000 kuruş sarf ederek iki ker-

vansaray, iki hamam, dükkânlar, cami ve imaret yaptırmıştır. Uzunca Abad'da eylül ayı içinde iki gün süreli bir panayır kurulur.

EYNECİK

Yazma *Cihannüma*'ya nazaran, Eynecik, Tekfurdağı'nın 4 saat uzağında ufak bir nahiyedir. I. Murad'ın vezirlerinden Lala Paşa 774 (=1372) yılında burasını zapt etmiş, I. Süleyman'ın veziri Pirî Paşa da orada cami, hamam, imaret ve darülziyaret inşa ettirmiştir.

RODOSCUK (Tekfurdağı)

Kısmen meyilli, kısmen de düz bir arazide, İstanbul'un 3 konak uzağında yosunlu bir deniz kıyısında kurulu olan Tekfur veya Tekirdağı çok nüfuslu bir şehirdir. Burada, Tekirdağ körfezi denilen denizin kıyısı yoğun bir kumluk olduğundan, büyük gemiler açıkta demir atarlar. Marmara adası bu şehrin karşısına düşer.

Tekirdağ'ın nüfusu türk, rum ve Kemah'tan gelmiş 1000 hanelik ermeniden ibarettir. Buraya ilk gelen ermeniler, birkaç çiftçi olmuştur ki bunlar çalışkanlıkları için şehrin büyüğünden taktir edilmiş ve kendilerine kemahlı aileleri oraya getirip yerleştirmelerine izin verilmiş, iskân sahaları ve kilise için yer tahsis edilmiştir.

Tekirdağ'ın ermenileri, bu tarihten (1800) ikiyüz sene evvel oraya gelip yerleşmişlerdir. Onlar, Surp Takavor (tekfur) adını taşıyan çok kutsal bir bakiyelerini de beraber getirmişlerdir ki bu, İsa'nın gerildiği haçın tepesine konulmuş ve üzerinde «Yahudi kıralı» yazılı olan levhanın çivisidir. Bununla ilgili bir rivayete göre, şehrin Rodoscuk adı ondan sonra, bakiyeye izafeten Tekfur (kıral dağı) olarak değiştirilmiştir. Rivayetin doğru olup olmadığı ve Tekfurdağı adının ermenilerden evvel mi yoksa daha sonra mı konulmuş olduğu kat'î olarak söylenemezse de, *Cihannüma*'nın «Şimdi Tekfurdağı denilen Rodoscuk» sözü, şehrin yeni adının türklerin zamanında konulmuş olduğunu gösterir.

Bir piskoposluk makamı olan Tekirdağı'nda ermenilerin Surp Hovanes (İncilci Yahya) ve Surp Haç adlı iki kiliseleri, ziyaretçiler için de Takavor (Tekfur) adlı bir barınakları vardır. Rumların da Ereyli metropolitine tâbi bir piskoposluk makamı ve birkaç kiliseleri mevcuttur. Şehrin niha-

yetinde, mezarlıkların bulunduğu tarafta, katolik macarların bir şapeli ve bir papazları vardır. Şapelin içinde, 1718'de türklere iltica etmiş olan Erdel prensi Rakofçi'nin ayini takip ettiği demir parmaklıklı yer halâ mevcuttur. Şehirde birkaç hanelik macar da vardı fakat bunlar şimdi sayıca çok azalmıştır.

Tekirdağ'da birkaç faal çarşı ve pazar, hamamlar, hanlar ve camiler vardır. Rüstem Paşa, deniz kıyısına yakın bir yerde bir cami ve, *Cihannüma*'ya göre, yolculara yemek sunulan bir kervansaray ve imaret yaptırmıştır. Şehrin dolaylarında bahçeler, bağlar ve buğday ve pamuk tarlaları vardır. Tekirdağ'ın başlıca ticaret malları un ve iyi cins pamukludur. Orada pestil, sucuk, vişne kurusu gibi tatlılar da imal edilir.

Tarihte Tekirdağ'ın eski adı Visanti veya lâtince olarak Bisante idi ve burası bir Samni kolonisi olmuştu. Şehir, daha sonra, Redeston veya Redestos, italyanca Rodosto, türklerce de Rodoscuk olarak adlandırılmıştır. Ksenofon, Visanti'yi «son derece güzel bir şehir» olarak vasıflandırmıştır. Prokopius de «Rodestos, Ereyli'nin bir günlük yol uzağında elverişli mevkisinden dolayı deniz ticaretine uygun bir limandır, fakat sur ve kaleden mahrum olduğu için barbarların saldırılarına hedef oluyordu. Bundan dolayı, İmp. İüstinianos onu büyütmüş ve surla çevirerek metin bir şehir haline getirmiştir» der.

Kumbagos veya Kumsal, Tekirdağ'ın güneybatısında bir köydür. Buradan İstanbul'a üzüm ve kiraz sevk edilir.

V. KIRKKELİSA LIVASI

Özü, Edrene, Çirmen ve Vize ile sınırdaş olan Kırkkelisa livası, Osmanlı siciline göre bir Mütesellimlik olup 1) Kırkkelisa, 2) Ada nahiye, 3) Maydos kadıkkalarına ayrılmıştır.

KIRKKELİSA

Halk dilinde Kırkkelise olarak geçen bu ad, rumca «Dessarakendi ek-lisite»nin tercümesidir. Bununla beraber, burada mevcut gösterilen kiliselerin şimdi hiç birisi yoktur. Kırkkelisa, Edrene'den 12 saat, Karadeniz'den 20-25 mil, İstanbul'dan da 5 konak uzakta kayalık bir yerde kurulu bir ka-

sabadır. Yanından geçen bir dere, başka bir dere ile birleştikten sonra Meriç'e dökülür.

Kırkkelisa halkı türk, rum ve pek çok yahudiden ibarettir. Yahudiler Podolya'dan gelmiş ve bozuk bir almanca konuşurlar, başlıca işleri tereyağcılık ve peynircilik olup, imal ettiklerini kendi mühürleri ile damgalayarak, başka milletlerin ellerinden çıkanlarını haram sayan İstanbul yahudilerine sevkederler.

Kırkkelisa'da camiler, hamam ve büyük bir kervansaray vardır.

MAYDOS

Rumcada Maido olarak adlandırılan Maydos, Boğazhisar koyunun kıyısında, Nağara burnu'nun karşısında güzel bir düzlükte kuruludur. Maydos nüfusu, umumiyetle, 600 hanelik rumdan ibarettir ki bunların bir kısmı İstanbul'da inşaat işlerinde çalışır. Maydos'ta 6 kilise, sahilin muhtelif yerlerinde de 22 yeldeğirmeni vardır. Başlıca ürünleri siyah üzüm ve şaraptan ibaret olan kasaba, Kapudan Paşa'ya yılda 25 keseden fazla vergi verir.

Maydos'un eski adı, Ksenofon ve Livius'un zikrettikleri gibi Matidos idi. Stefanos'un «Hellespont şehri» diye zikrettiği Maydos, Ereyli metropolitliğe tâbi bir piskoposluk makamıdır ve rum kilise kayıtlarında bugüne kadar Matidos adı ile geçer.

VI. VİZE LİVASI

ESKİ TRAKYA

Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Marmara denizi, kara tarafında da Kırkkelisa ve Çirmen olduğu halde bir yarımada vaziyetinde olan Vize livası, Kırkkelisa, Çirmen, Gelibolu ve kısmen de Sofya, Nigboli ve Özü'ya kadar yayılmış eski Trakya eyaletinin bir kısmı idi. Eski adı Traki, lâtince de Traçya olan Trakya, Emos dağları ve eski adları ile Egeos (Arşipelakos,

Adalar denizi), Propontos (Marmara) ve Pontos (Karadeniz) ile çevrili idi. Trakya'nın Karadeniz tarafındaki kuzey sınırı bellisizdir. Mela ve Plinius, Trakya'yı Tuna'nın ağzına kadar yayılmış olarak gösterirler ve içinde bazı şehirler zikr ederlerse de, tarihçiler bu şehirleri Tuna'nın ötesinde İskitya'da veya Karadeniz kıyılarında gösterirler. Strabon, Karadeniz kıyılarını, biri Tuna'nın ağzından Emos dağları dolaylarına, öbürü de Bosforos (Boğaziçi)un ağzına kadar olduğu halde iki kısma ayırmıştır ki bu tarif aşağı yukarı tarihçilerin dediklerine uymaktadır. Eski yazarlardan Ptolemeos, Trakya'yı daha doğru olarak sınırlamıştır. Adı geçen coğrafyacı, kuzeyde Emos dağının öbür tarafındaki kısmı Aşağı Misyas'da, Emos'un beri tarafındaki Trakya'yı da Mesembria'ya kadar gösterir.

Eski Trakya sakinleri, Mela'ya göre hilebaz, kuvvetli ve zalim insanlar oldukları için Yunanistan'da tahkiramiz sıfatlarla zikr edilirlerdi. Onların ilk kanunları Pythagor'un şagirdi olan Zamolksis koymuştur. Trakya halklarının önce çeşitli kabilelerden ibaret olduğunu Herodotos adları ile zikreder.

Trakya'nın başlıca dağları birbirine karşıt olduğu halde batıdan doğuya Karadeniz'e kadar uzanan iki silsileden ibarettir. Bunlardan Özü eyaletinde bahsedilen Emos kuzeyde, Rodopi de güneydedir. Bu dağın bir kısmı şimdi rumcada Akridos, türkçede de Despot yaylası adını taşır. Diğer dağlardan Pangeon'a şimdi Malaga ve Kastanya denir. Orvilos dağı (lâtincede Orbelos)un bugünkü adı ise Aropniza'dır. Trakya göllerinden başlıcası, surun bakıyeleri halâ görülmekte olan Vistonya şehrinin yakınında bulunan Vistonis'tir ki gerek şehir ve gerek göl şimdi türklerce Boru olarak adlandırılmıştır. Adı geçen gölün bir kısmı Ada Göl adını taşır ki bu göl bazı derelerle beslenir. Buralarda yalnız Yasıköy yakınlarında az sayıda insan oturur.

Mela, kıyılar hariç olmak üzere, Trakya toprağının verimsiz, havasının da çok soğuk olduğunu söyler. Keza, şairler de Trakya'yı «kuzey yurt ve buz diyarı», Seneka ise «kar ve buz anası» diye vasıflandırmışlardır.

Tarihte, birçok Trakya kırılları zikredilirse de, onların birbirini düşürmek ve tahtı birbirinin elinden kapmaktan başka bir icraatından malûmatımız yoktur. Keza, bu kırılların yaşadıkları yıllar da belli değildir. Atinalılar, Salamis ve Maraton zaferlerinden sonra Trakya'nın bazı şehirlerini zapt ettilerse de, Pelopones mağlubiyetinden sonra aynı şehirler isyan etmişlerdir. Timoteos, bu şehirleri Atina'ya tabi etmişse de, daha sonra, Ma-

kedonya kralı Filip Trakya'nın diğer birçok şehirleri ile beraber onları da zapt etmiş ve sonuçta Trakya'nın bir kısmına da Makedonya adı verilmiştir. Makedonya ve Trakya önceden Strimon çayı ile birbirinden ayrılmıştı, fakat sonra, Büyük İskender bütün Trakya'yı zaptetmiş, daha sonra da, İskender'in ölümü üzerine, Trakya tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur.

Bir vakit de, Trakya'ya giren bir kısım Galyalı akıncılar, orada yerleşerek kendilerinden kiral tayin etmişlerdir. Bu kırıllardan ilki Gomendoreos, sonuncusu da Glieaos adlarını taşırdı. Adı geçen son kiralın zamanında Trakyalılar Galyalıları imha etmiş ve eski sülâleye mensup yerli kırıllar, İmparator Vespasianos'un zamanına kadar tekrar saltanat sürmüşlerdir. Adı geçen imparator, Trakya'yı zaptla onu bir Roma eyaleti haline getirmiştir. İmparatorluk annallarına göre, Trakya, Konstantinos'tan Arkadios ve Onorios'a kadar büyük doğu eyaletlerinden biri olmuştu ki bu eyaletler Avrupa, Trakya, Emes dağı, Rodopi, İkinci Misya ve İskitya idi. Hierokles, burada mevcut 53 şehir zikr eder.

Osmanlı sicilinde, Vize livası şu suretle kayıtlıdır: Vize livası bazan üç, bazan da iki tuğlu bir paşanın idaresindedir ve şu kadınlara ayrılmıştır : 1) Vize, 2) Sera-i Vize, 3) Baba-i Atik, 4) Havas-ı Mahmutpaşa, 5) Hayreboli, 6) Pınar hisarı, 7) Berzus (N), 8) Çorlu, 9) Haslar, 10) Silivri (N), 11) Çekmece-i Kebir (N), 12) Çekmece-i sağır, (N), 13) Terkos (N), 14) Çatalca (N), 15) Ereğli (N), 16) Midye, 17) Rus köyü.

Kadınlardan (N) işaretli olanlarda, Eyub Mollalığına bağlı oldukları için aynı mollalıktan tayin edilen naip oturur.

Rus köyü için bk. Gelibolu livasında Keşan.

VİZE

Vize, Midye'nin yukarısında, Karadeniz'in 8-10, Kırkkelisa'nın 21 mil, İstanbul'un da 3 konak uzağında, kayalık bir dağın doğu eteğinde kuruludur. Şehrin önü ağaçlı bir düzlüktür ve içinden Karadeniz'e dökülen bir dere akar. Kalesi yıkık bir haldedir. Burası «İpertimos» unvanı ile bir metropolitlik makamıdır. Yazma *Cihannüma*'ya nazaran, Vize'de iki cami, bir imaret ve basit bir çarşı mevcuttur. Burada yetişen tatlı soğandan başka lüle yapımağa çok elverişli bir cins kil vardır. Bu kilden yapılan lüleler İstanbul'a ve başka yerlere sevk edilir.

Vize, Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa tarafından 759 (=1357) senesinde fethedilmiştir. Şehrin eski adı Vizia veya lâtince olarak Bizia idi ki bazı eski yazarlar onu Visa ve Viksin olarak zikr ederler. Plinius'un «Trakya kırallarının kalesi» diye sıfatlandığı bu yerden, bir efsaneye göre, Trakya kralı Teres'in kötülüğünden dolayı kırlangıçlar nefret ediyorlardı. Solinos, kral Teres'in kalesi diye zikrettiği Vizi'nin Trakya'nın Çedika bölgesinde olduğunu söyler, fakat Stefanos onu Astika bölgesinde Trakya payitahtı olarak gösterir. Şehrin adı Adrianos ve Filip sikkelerinde de görülür.

SERAY-I VİZE

Yalnız Seray adı ile geçen bu kadılık şehrinde, Osmanlı Sicili'ne göre, Tatar han'ının vekilleri olarak aynı ırktan Kalga sultanları otururlardı. İstanbul'un iki konak mesafesinde bir düzlükte kurulu olan Seray, ufak bir kasabadır. İçinden ufak bir ırmak akar ve cami, hamam ve imareti vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri Ayas Paşa'nın burada yaptırmış olduğu konaktan dolayı kasabaya Seray adı verilmiştir.

BABA-İ ATİK

Halkça Baba Eskisi denilen bu kasaba, Edrene'nin iki konak güneydoğusunda, İstanbul'dan da dört konak uzak olup Meriç ırmağına dökülen bir suyun kenarındadır, hamam ve camisi vardır.

HAVAS-I MAHMUDPAŞA

İstanbul'un beş menzil mesafesinde olup halkça Hasköy denilen Havas-ı Mahmudpaşa, Edrene şehrine yakın bir köydür, içinde cami, ve müderrisi ile bir medrese vardır. Yakınında bulunan ılıca çok rağbet görmüştür. Bu köy, Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Mahmud Paşa'ya *has* olduğu için Havas-ı Mahmudpaşa veya Hasköy diye adlandırılmıştır.

HAVSA

Edrene ve, 4-5 saat uzakta olan Baba-eski arasında bir konak olan Havsa'da aynı adı taşıyan (Havsa) bir kadın, Mehmed Paşa'nın oğlu Kasım Beg'in hatırasına bir cami, imaret, hamam ve iki kervanseray (çifte han)

yaptırmıştır. Havsa'da, keza, Abdüselâm adını taşıyan başka bir cami ve yolculara yemek dağıtılan eski bir kervanseray vardır.

Havsa, Ptolemeos'a göre Trakya şehirleri içinde olup Karputemum adını taşırdı.

HAYREBOLİ

Edrene ve Tekirdağı arasında bulunan Hayreboli'de, *Cihannüma*'da denildiği gibi padişah develerinin ahırları vardır. Burası, 759 (=1357) de Süleyman Paşa tarafından zapt edilmiştir. Hayreboli, Ordelios'a nazaran, Kharios adlı bir atinalı tarafından yapılmış olup Khariupolis adını taşırdı. Cedrenos ve Kuropalatos da aynı şehri zikr ederler.

PUNAR HİSARI

İstanbul'un 4 konak mesafesinde, Kırkkelisa yolunun üzerinde bir kasaba olan Punar-hisar'a, içinde bulunan nefis bir çeşmeye izafeten aynı ad verilmiştir. Burada cami ve hamam vardır.

BERĞÜS

Birğos veya Burğas dahi denilen Berğus kasabası İstanbul'un 4 konak, Çorlu'nun da 20 mil mesafesinde bir suyun kenarında kuruludur. Kasabada cami, imaret, medrese, hamam ve Sokullu Mehmet Paşa tarafından yapılmış bir kervansaray vardır. *Cihannüma*'da, sözü geçen kervansarayda yolcuların rahatı ve iâşesi için hususî tertibat bulunduğu söylenir. Buranın eski adı, Ptolemeos'ta Verğuli, Cedrenos'ta Vergulion (lâtincece Bergule, Bergulion) olarak geçer. Cedrenos, Vergulion'a Arkadiupolis, önünden geçen dereye de Vitias denildiğini söyler.

Karıştıran, türklerle meskûn bir kasabadır.

ÇORLI

Halkça Çorlu denilen bu kasaba, İstanbul'dan 3 konak, Silivri'den 20, Tekirdağı'ndan 17 mil uzak, geniş bir düzlüğün içinde, Ereğli'nin yakınında Marmara'ya dökülen bir derenin kenarında kuruludur. Çorlu halkının büyük bir kısmı ermenidir ve kiliseleri vardır. Bu ermenilerden İstanbul'da yerleşenler umumiyetle terzilikle meşguldürler. Çorlu'da Fatih Sultan Meh-

met ve Sultan Süleyman tarafından yapılmış cami, medrese, imaret ve kervansaraylar mevcuttur. Burada orman çok seyrek ise de, bol miktarda tahıl üretilir.

Hicrî 759 (=1357) senesinde Süleyman Paşa tarafından feth edilen Çorlu'nun rumca adı Tzurulos veya Zurulos idi ki Cedrenos ve Ordlios onu bir Trakya şehri olarak gösterirler. Zonaras onu Kale olarak zikr eder. Bazı yazarlara göre, Tzurulos, Suidas'ın zikrettiği Durullos ile aynıdır, Ordlios ise onun, Antonios seyahatnamesinde geçen İzirallos veya Dirallos olduğunu söyler.

SİLİVRİ

İstanbul'un 12 saat uzağında, Marmara kıyısında bir kasaba olan Silivri'de yıkık bir kale vardır ki burası, bitişik evlerle beraber Yukarı Şehir adını taşır. Bunun aşağısında, içinde büyük tahıl anbarı bulunan geniş varoş vardır. İpertimos unvanı ile bir metropolitlik makamı olan Silivri'de, bir tepenin üzerinde eski bir kilise vardır. Burada ermeniler de vardır. Silivri'de hanlar, hamamlar ve camilerden başka, 940 (1533)de ölen Piri Paşa'nın türbesi de mevcuttur. Türbenin yanında bir sıcak su kaynağı vardır. Edrene ve Selânik yolu Silivri'de iki kola ayrılır. Sağa doğru yönelmiş olan «Orta kol»dan bir günde Çorlu'ya, sola giden ve «Sokol» denilen koldan da Tekirdağ'a gidilir.

Silivri, Herodotos, Strabon ve Ptelemeos'da görüldüğü gibi, eskiden Silivria, Skilaks ve Stefanos'a göre de Silimvria adını taşırdı ki bu ad lâtin yazarlar olan Mela ve Plinius'da kendi dillerine göre Selimbria olarak geçer. Trakya dilinde «vria» eki şehir anlamında olduğu içindir ki Strabon onu «Sili şehri» diye tercüme etmiştir. Suidas, «epifanos» kelimesinin izahında Silivri'ye Olivria, Sokrates de Salavria diyor, Kalketon Konsili zabıtlarında ve Nikeforos'da ise şehrin adı Eudoksiupolis olarak geçer.

Prokopios'a göre, imp. İüstinianos, Silivri'nin yıkılmış surlarını tamir ettirmiştir. Yazma *Cihannüma*'da okunduğuna göre, Karadeniz'e ulaşan uzun sur; şehrin üç mil uzağından başlardı. İmp. Anastas'ın yapmış olduğu bu surun inşası, bazı yazarlara göre İmp. Teodos'un zamanında bitmiştir. Evagrios, rumcada Makron dikhos (yani Uzun sur) denilen bu surun İstanbul'un 40 mil veya 280 *stade* uzağında olduğunu, Prokopios da onun, aralarında iki günlük mesafe bulunan iki denizi birleştirdiğini söylerler.

Adı geçen sur, Marmara ve Karadeniz ile çevrili olup, bir yarımada vaziyetinde olan Trakya'nın bu mamur kısmını barbar kavimlerin saldırılarına karşı korumak için yapılmıştı. Surun uzunluğuna göre yeteri kadar asker bulunmadığı için İmp. İüstinianos surun yıkık kısımlarını tamir ederken birçok yerleri tahkim etmiş, kuleden kuleye geçiş yolları kapatmış olup, koruyucular düşman saldırılarını kolayca tard edebiliyorlardı. Suida's'a göre, sur genişliği 80 kadem, uzunluğu da 60 mil idi. Nikeforos'un dediğine göre, sur çakıtaşı ile yapılmış ve o kadar heybetli idi ki bir dağ manzarasını meydana getiriyordu. Manuel Khrisoloras da : «Sur yalnız Makron dikhos (uzun sur) değil, aynı zamanda haklı olarak «Yüksek» diye vasıflandırılmalıdır» der. Aynı surun bugün yalnız yer yer toprağa gömülmüş parçaları mevcuttur.

S e m i z k u m l a r, Silivri'nin batısında, sahilde bir eşkiya yatağıdır.

K ı n ı k l ı, Silivri ve Çorlu arasında, her birinden dörder saat uzaktadır.

ÇEKMECE-İ KEBİR

Büyük köprü anlamında olup, rumlar ve italyanlar tarafından da kendi dillerine göre aynı manada adlandırılan bu kasaba, İstanbul'un 4 saat uzağında Marmara körfezinin kenarındadır. İçinde kervansaray, hamam ve cami vardır. Kara Sakal denilen yerden başlayarak İncegez kasabasından ve Çatalca'dan geçtikten sonra Çekmece'ye giren Kara-su ırmağı bu körfeze dökülür. Sözü geçen körfez bir yerinde o kadar daralmıştır ki bir tatlı su gölü haline gelmiştir. Burası İstanbul'dan Edrene ve Selânik yolunun üzerinde olduğundan, Kanunî Sultan Süleyman, suyun dar yerinde metin bir köprü yaptırmıştır. Yazma *Cihannüma*'ya göre, üç mil uzunluğunda olan bu köprü, sellerden hasara uğramış olduğundan II. Sultan Selim onu tamir ettirmiştir. Büyük Çekmece'de Sultan Süleyman yapısı olan cami, hamam ve kervansaray mevcuttur. Sözü geçen gölün uzunluğu, karadan köprüye kadar 6 mil, çevresi de Baba-burnu ve Kaldırım-burnu'ya kadar yaklaşık 10 mildir.

Şimdiki rumca adı Klikinero olan Kara-su, Mela, Plinius ve Ptolemeos'un zikrettikleri gibi, eskiden Atiras adını taşırdı. Plinius ve Ptolemeos, çayın ağzını Bizantya ve Silivri arasında gösterirler. Niketas, aynı suyun ağ-

zında Atiras şehrinin bulunduğunu söyler, Prokopios da Rigion'un öbür tarafında Atiras adlı bir şehir gösterir ki buranın halkı su kıtlığından büyük sıkıntıda olduğu için İmp. İüstinianos orada muazzam bir sarnıç yaptırmış, aynı zamanda surun yıkık kısımlarını da tamir ettirmiştir. Stefanos ve Ammianos, Atiras'ı bir liman şehri olarak zikr ederler, Kalistos da onu İstanbul'un bir varoşu diye gösterir.

ÇEKMECE-İ SAĞIR

Türkçe olarak Küçükçekmece denilen bu kasaba, Davudpaşa (İstanbul'dan birbuçuk saat, Büyük Çekmece'den de 10 mil uzak olmak üzere Marmara körfezinin kenarındadır. Koy burada da, Büyük Çekmece'de olduğu gibi daralıp bir göl şeklini almıştır ve en dar kısmında ahşap bir köprü vardır. Bu köprü de Sultan Süleyman tarafından yapılmıştır. Göl, karadan köprüye kadar yaklaşık 5 mil, denize kadar da 7 mil uzunluğundadır. Göle ufak dereler dökülür.

Küçük Çekmece kasabası eskiden Rigion veya Riğion (lâtincesi Reçion), göl ve deniz arasındaki boğaz da Mirmiks adını taşırdı. İmp. İüstinianos bu boğazda kârgir yüksek bir köprü yaptırmış, Makedonyalı I. Vasil de onu tamir ettirmiştir. Osmanlı devrinde de Sultan Süleyman, İstanbul-Edrene yolu üzerinde bulunan aynı köprüyü tamir ettirmiştir. Prokopios'un dediğine göre, İüstinianos tarafından yapılmış ve Strongilon kalesinden Rigion'a kadar uzanan bu yol, büyük taşlarla döşenmiş olup, yekpare görünüşünde idi.

Kalıklarışla, Küçükçekmece gölünün batı kıyısında, rumlarca Kalikratya denilen bir köydür.

Harami deresi, Marmara kıyısında, iki Çekmecelerin arasında düşen ve ufak bir ormanı bulunan bir köydür.

TERKOS

İstanbul'dan bir gün uzak, Karadeniz koyunun kıyısında olan Terkos, «İmpertimos» unvanı ile bir metropolitlik makamı ise de, şimdi, halkın umumiyetle türklerden ibaret olduğu için metropolit Boğaziçi'nde Tarabya'da oturur. Terkos'un eski adı Delkon idi ve Ksenofon onu «Trakya'da Delta» diye zikreder. Bu adı, Anadolu'daki Selğa ve daha sonra Delka, Delkon veya Delkon ile karıştırmamalı.

ÇATALCA

Bir düzlük üzerinde kurulu olup, batısında bir dağ bulunan Çatalca kasabası, İstanbul'un 1 konak uzağındadır. Yazma *Cihannüma*'ya göre, Çatalca'da camiler, medrese, hamam ve içinden Kara-su'nun geçtiği bir pa-dışah bahçesi vardır. Çatalca'nın eski adı, bazı yazarlara göre Petra veya Petre idi.

EREGLİ

Silivri'nin 4 saat uzağında, Marmara körfezinin kenarında harab bir şehirdir. Dairevi ve dar ağızlı liman, İmp. Severus ve halefleri zamanında birçok gemi uğrağı ve büyük gemiler için de yeterli derinlikte idi, fakat son zamanlarda, şehrin harabeleri denize dökülmüş olduğundan şimdi, arasına pamuk, deri, yün, zeytinyağı ve kuru yemiş ile yüklenen yalnız orta boy taşıtlar yanaşabilir.

Körfezin güneybatı tarafı Çanak limanı denilen bir koy vardır ve bun-dan dolayı kara kısım bir yarımada şeklini almıştır. Ereğli şehri bu yarım-adanın ucunda kurulmuştur. Yarımadanın uzunluğu, Diodoros'a göre bir *stade*, genişliği de, Plinius'a göre 200 kademdir. Ereğli halkının hemen he-men hepsi rumlardan ibaret olup, burası bütün Trakya ve Makedonya'ya hükmeden bir metropolitik makamı idi ki bu makam derece itibarı ile Kay-seri ve Efes'ten sonra üçüncü meykidedir. Şimdi ise, Ereğli harab olduğun-dan metropolit Tekirdağ'da oturur. Ereğli'de altı kilise vardı ki bunlardan en büyüğü olan ana-kilise, diğerlerine nisbeten en az hasara uğramıştır. Vak-tiyle dünya harikalarından biri sayılan meşhur Ereğli amfisinin bazı kalın-tıları da halâ mevcuttur. Geçen asra ait seyyahlar, İmp. Severos'un zama-nında inşa edilmiş olan bu amfinin kalıntılarından başka, şehirde bazı hey-keller ve kitabeler gördüklerini söylerler.

Ereğli'nin eski adı Perintos idi ki sonra İraklia olarak değiştirilmiştir. İraklia veya Heraklea adı kahraman Herakles'in şerefine verilmiştir, nite-kim muhtelif yerlerde 50 adet şehir, burun, ada ve tapınaklar aynı adı ta-şırlardı. Şehrin türkçe Ereğli adı Heraklea'nın değişik bir şeklidir. Zetles, Perintos'tan söz ettiğinde, Trakya eyaletine ait olan bu şehrin önce Mikto-nia olarak adlandırıldığını, muhkem bir surla çevrili bulunduğunu, bayır üzerinde yapılmış ve gittikçe yükselen evlerin şehre bir anfi manzarası ver-diğini söyler. Ereğlili Marcianos'un dediğine göre, Ereğli'nin ilk sakinleri

Samium'lu muhacirler olmuşlardır. İmparator Severos, Bizantya'yı tahrib ettikten sonra onu Perintoslulara hibe ve onların kanunlarına tabi kılmıştır. Prokopius'un yazısına göre de, evvelce Avrupa eyaletinde birinci mevkiyi işgal eden Heraklea, bilâhîre, İstanbul'dan sonra olarak ikinci mevkiye inmiştir. Adı geçen yazara göre, şehir halkı kendi zamanında (VI. asır), susuzluktan dolayı dağılmış, fakat İmparator İüstinianos şehrin suyunu temin etmiş ve tamirler yapmış olduğundan halk yine çoğalmıştır.

Heraklea, siyasî alanda olduğu gibi, hıristiyanlık devrinde de kilise bakımından yüksek bir mevki işgal etmiştir. Şöyle ki, İstanbul piskoposu Heraklea metropolitine tabi olarak piskoposluk payesini ondan alırdı. İstanbul piskoposluğu Kalketon Konsili'nde Patriklik mertebesine çıkarıldıktan sonra da, Heraklea piskoposluğu yüksek mevkiini muhafaza etmiş ve İstanbul patriğini onaylamak selâhiyetine haiz olmuştu. Bundan başka, Konsillerde, Heraklea piskoposu Kayseri ve Efes piskoposlarından sonra üçüncü mevkiyi işgal ediyordu.

VII. GELİBOLİ LİVASI

Geliboli livasının büyük bir kısmı, Prokopios'a göre üç günlük uzunluğunda olan bir yarımadanın içine düşer. Yarımadanın güneydoğusunda Boğaz-hisar, kuzeybatısında da Uzun-körfez vardır. Körfezin ağız kısmı Saroz körfezi, ucu da, orada mevcut köyün adı ile Mağrız körfezi (rumcası: Meğarision veya Mağarision) adını taşır. Körfezin tamamına, eskiden, oraya dökülen çaya izafeten Melos körfezi, Eusdateos'a nazaran da aynı adı taşıyan şehre izafeten Kardios denirdi. Yarımadanın eski adı ise Trakya Kheronesos'u idi. Yarımadanın berzahına, oradaki köye izafeten Eksimil (yani «altmış mil») denir ki berzah 60 mil genişliğinde olduğuna göre aynı ad isabetli sayılır. Bununla beraber, Skilaks, berzahın Baktia'dan Kardiye'ye kadar olan genişliğinin 40 *stade* yani 5 mil olduğunu söyler. Adı geçen köyün önündeki Marmara kıyısı Eksimil limanı, diğer kıyı da Mağrız iskelesi adını taşır. Denizciler, Eksimil limanından Mağrız iskelesine gitmek için yarımadanın çevresini uzun uzadiye kat etmektense, kayıklarını araba ile bir sahilden öbür sahile nakleder ve böylece yollarını 6 mil kadar kısaltırlar.

Eskiden, yarımadaının içinde üç şehir vardı. Bunlardan Kardia, Melas koyu kıyısında idi ki yerinde şimdi bir köy vardır, ikinci şehir Marmara kıyısında olup Pakdji adını taşırdı. Bugün harabe halinde olan bu şehrin mevkiine Palea (yani eski) denir. Yarımadaının orta kısmında olan üçüncü eski şehrin adı da Lisimakia idi. Adları geçen üç şehir de Strabon'un eserinin VII. kısmında zikrediliyor. «Yürek» anlamında olan Kardia için Plinius ve Solinos, mevkiin yürek şeklinde olduğundan dolayı öyle adlandırılmış olduğunu söylerlerse de Stefanos adlandırılmanın başka bir sebeple olduğunu söyler. Pausanias'a göre, adı geçen şehir Lisimakos tarafından tahrib edilmiş ve yerine Lisimakia şehri yapılmıştır. Livius da, Trakyalıların aynı şehri tekrar tahrib ettiklerini ve Antiokos tarafından yeniden yapılmış olduğunu söyler. Ptolemeos, Lisimakia şehrinin Eksamilion (lâtincece Heksamilium) ile aynı olduğunu söyler.

Geliboli yarımadası berzahının iki sahili arasında eskiden boydan boya bir sur yapılmış ve böylece yarımada asıl karadan ayrılmıştı, fakat, Prokopius'un dediğine göre, sur çok alçak ve zayıf olduğundan İmparator İustinianos onu temelinden yıktırıp yerine metin bir sur yaptırmış, hendekler açtırmış ve garnizon yerleştirmiştir. Adı geçen sura Makhrontikhos yani uzun sur adı verilmişti. Plinius ve Ptolemeos, aynı zamanda, burnun Marmara kıyısında aynı adı taşıyan bir kasaba bulunduğunu söylerler. Buna göre, bugünkü türkçe Mağrız ve rumca Mağarision adlarının eski adın değişik şekilleri olduğu zannolunmaktadır.

Osmanlı siciline göre, Geliboli livasında voyvoda oturur. Rumeli ve Özü valileri aynı livaya hümedemez ve kendileri tarafından oraya mütesellim göndermezler. Liva Kapudan Paşa'ya has olup, ona aittir ve şu kadıklara ayrılmıştır: 1) Geliboli, 2) Eceabad (nahiye), 3) İbri (nahiye), 4) Seddülbahr (nahiye), 5) Kilitülbahr (nahiye), 6) Evres, 7) Malğara, 8) Keşan, 9) İpsala, 10) Ferecik, 11) Şarköy, 12) İnoz.

GELİBOLİ

Geliboli, İstanbul'un 5 konak mesafesinde, Boğaz-hisar berzahının ucunda kurulu müstâhkem bir şehirdir. Yarımadaının iki sahilinde başka bir şehir bulunmadığı için boğaz da çok defa Gelibolu-boğazı adını taşımıştır. Nüfusu çoğunlukla türk ve rumlardan ibaret olan Geliboli'de 100 hane kadar ermeni, 120 hane de yahudi vardır. Şehir, Ereğli ve Tekirdağı metropolitliğine tâbi bir piskoposluk makamıdır. Şehir halkının hemen ya-

rısı dokumacılıkla meşgul olup, çeşitli kumaş ve yelkenbezi imal edilir ve İstanbul'a sevk edilir. Geliboli'de aynı zamanda ustaca yapılmış ok ve yay imal edilir. Şehirde kurşunla örtülü kubbeli bir bedesten, 13 kadar meşhur cami, sahilde yıkık bir kale, tepede de karşı sahille karşılıklı deniz fenerleri ve orta çaplı gemilere uygun bir liman vardır. Çok iyi bir iklimi olan Geliboli'nin toprağı verimlidir ve bol miktarda pamuk yetiştirilir.

Geliboli, 760 veya 759 (=1358) yılında, Süleyman Paşa'nın maiyetinde olan Gazi Fazıl ve Ece Bey tarafından fethedilmiştir. Şehrin yakınındaki ova, bundan dolayı, Ece ovası olarak adlandırılmıştır. Bu suretle, Osmanlıların Avrupa veya Rumeli kıtasında ilk feth ettikleri yer Geliboli olmuştur. Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşa'nın ricası üzerine, mevkiin müdafaası için Anadolu (Karesi)den oraya bir kısım halk göndermiştir ki bunlar Geliboli'nin ilk türk sakinleri olmuşlardır.

Geliboli, yunancada «iyi şehir» manasında olan Kallipolis adının değişik bir şeklidir. Plinius onu Lapsakon (Lapseki)nin karşısında gösterirse de, bu şehir Geliboli'nin biraz aşağısına düşer. Strabon da Geliboli'nin Lapsakon bölgesinde deniz kıyısında kurulu bir kasaba olduğunu söyler. Livius ve Ptolemeos da Kallipolis'i zikrederler. Prokopios'a nazaran, İmparator İustinianos Kallipolis'i metin bir surla çevirtmiş ve orada, Khersonas askerlerine mahsus kâfi miktarda buğday ve şarap için anbarlar inşa ettirmiştir.

K a l a p a r y a , Boğaz-hisar'da, Geliboli'nin aşağısında, Adalardenizi'ne bakan sahilde bir köydür. Buradan İstanbul'a soğan ve sarmısak sevk edilir.

B u l a y ı r , Geliboli'nin kuzeyine düşer. 761 (=1361) de ölen Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın yaptırmış olduğu cami ve avlusunda kendi türbesi vardır.

SEDDÜLBAHR

Adı «Deniz engeli» anlamında olan bu kale, Boğaz-hisar'ın güney ağzında, Kum-kalesi'nin karşısına düşer. *Cihannüma*'ya göre Kilidülbahr'ın 15 mil uzağında bulunan bu kale, Adalardenizi'ne doğru son kaledir. Seddülbahr'ın yanındaki buruna, gemiciler «Kum burnu», italyanlar da «Kapo greko» derler. Mela ve Plinius, onu, Sigion'un karşısında olmak üzere, Masdusia adı ile zikr ederler.

Kariteya, Seddülbahr'ın kuzeyinde bir köydür. Rumca adı Karitea veya Kritia olan bu köyü Herodot, Mela, Tukidites, Strabon ve Arrianos Elesus adı ile bir liman şehri olarak zikr ederler. İmparator İüstinianos orada metin bir kale inşa ettirmiştir. Eskiden mevcut Kritodi veya Kritode adı ile bir şehir de zikr edilirse de bu adı taşıyan şehir Çellarios haritasına göre bugünkü Kildülbahr'ın daha yukarısına düşerdi. Kritia'nın yakınında Soğan-deresi ve Çomak deresi akarlar.

KILIDÜLBAHR

Düzlükte yapılmış Çanakkalesi'nin karşısında tepe üzerinde bulunan Kildülbahr, etrafı su ve aynı zamanda üç kuleli üçgen bir surla çevrili metin bir kaledir. Denize kadar uzanan surun üzerindeki burçların bazılarında topraklar yerleştirilmiştir. Kalenin inşası Fatih Sultan Mehmet'e atfedilir fakat yazma *Cihannüma*, Fatih'in yalnız Sultan-hisarı yani Çanakkalesini yapmış, Kildülbahr'ın ise eski bir kale olduğunu söyler. Gerçekte, Prokopios'un, İmparator İüstinianos burada «yanaşılmaz bir kale» yaptırmıştır dediğine göre, Fatih'in aynı kaleyi tamir ve ilâveler yapmış olması muhtemeldir. Kalenin önü çok derin ve akıntılı olduğundan gemiler Çanakkale'nin önünde durur ve yoklama orada yapılır. Kalenin yakınında, bayır üzerinde büyük bir köy vardır.

Birçok eski yazarlar, Kordianus'un sikkesinde de görüldüğü gibi, Kildülbahr'ın meşhur Sistos veya Sestos şehirle aynı olduğunu söylemişlerdir. Strabon'a nazaran, Pers kralı Kerkes'in donanması aynı şehrin yakınında bulunan Apovatra denilen yerde toplanmıştır.

EVREŞE

Ece-ovası'nın yanındaki düzlükte bulunan Evreşe'de tuzla, kıyısında da Seydikavak denilen bir iskele vardır.

MALĞARA

Eski rumca adı «Büyük pazar» manasında Meğalağora olan Malğara'da eski devirden beri her sene pazar kurulur. İğnecik'in yarım konak mesafesinde olan Malğara kasabasında camiler, hamam ve II. Murat'ın vezirlerinden Turhan Bey'in türbesi vardır. Malğara, vaktiyle Karesi bölgesinin Balıkesir şehrinde oturan İclan Bey'in veziri Hacı İlbeg tarafından 759 (=1357) senesinde zaptedilmiştir.

Ahmetpaşa çiftliği, Malğara yakınında bir konak yeridir, iki kervansarayı vardır.

KEŞAN

Malğara ve İpsala'nın arasında kurulu olup «Rus köyü» denilen Keşan, Hüdavendigâr Sultan Murat'ın vezirlerinden Evrent Bey tarafından zaptedilmiştir. Yazma *Cihannüma*, Keşan için «Rus köyü» adını taşır diyorsa da, Osmanlı Sicilinde Rus köyü Vize livasının bir kadılığı olarak gösterilmiştir. Keşan adı, rumca Kissupolis'ten gelen Kissan'ın bozuk bir şeklidir. Keşan, eskiden, Ptolemeos'a göre bir Trakya şehri olup, Topiris veya Toprion adını taşırdı.

IPSALA

Meriç ırmağının ağzının 20 mil kadar yukarısında, geniş bir ovada kurulu ufak bir şehir olan İpsala'da camiler ve hamamlardan başka Mehmetpaşa camisi ve kervansarayı vardır. İpsala, Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa tarafından 759 (=1357) senesinde zapt edilmiştir. Şehrin şimdiki İpsala adı rumca Kipsela adının değişik bir şeklidir. Şehrin eski Kipsela adı, onu kurmuş olan İksion'un oğlu Kipselos'a izafeten verilmişti. Bazı kimseler İpsela adı keyfi bir surette «İptida sela» yani «ilk dua» diye tefsir ederler. Türkler Rumeli'ye geçerken önce burada dua etmiş oldukları için mevkiye bu ad yakıştırılmıştır. Lâtin müellifler kendi dillerine göre İpsala'yı Çipsela, Plinius ve Ptolemeos Kipsella, Mela, Tukitides, Livius, Appianos ve Stefanos da tek «I» ile Kipsela şeklinde yazmışlardır. Trakya eyaletine dahil olan İpsala için Ptolemeos, Melas çayının, Stefanos da Evros (Meriç)un yakınında bulunduğunu, Livius ise onun bir kale olduğunu söylerler. Bazı yazarlar da İpsala'nın, İstanbul'da kurulan Beşinci Konsil kayıtlarında Yeni İüstiniani denilen şehirle aynı olduğunu söylerler.

FEBRECİK

Ferece dahi denilen bu kasaba, Meriç'in öbür tarafında denize yakın bir yerdedir, içinde cami, hamam ve ılıca, yakınında da İçme denilen bir kuyu vardır. Ağır kokulu ve muhsil bir suyu olan İçme'nin üzerindeki yapı II. Bayezid'in sadrazamlarından Davud Paşa tarafından yapılmıştır. Ferecik'te yüksek bir tepenin üzerinde I. Ahmet'in vezirlerinden Ekmekcioğlu Ahmet Paşa'nın yaptırdığı Nefes Baba tekkesi vardır.

ŞARKÖYÜ

Şehir köyü anlamında olan Şarköyü, Eksimilo'dan uzak olmayıp, Kovalık köyü ve Ereklitza'nın arasında, Marmara kıyısındadır. Şehrin eski Peristakion adı rumlarda umumiyetle Peristakis olarak geçer. Ferrarios'un Kon-sil kayıtlarından çıkardığı malûmata göre, Peristakis vaktiyle Ereğli metrapolitliğine tâbi bir piskoposluk makamı olmuştur.

Mürefte, Marmara kıyısında, Şarköyü'nün kuzeydoğusuna düşer. Adı, rumca Miriofiton'un bozuk bir şekli olan Mürefte'den İstanbul'a kiremit sevk edilir.

Hora, Kanoz ve Üçmakderesi, Marmara kıyısında köylere dir. Hora'dan İstanbul'a «Hora üzümü» denilen turfanda üzüm sevk edilir. Adları geçen üç köyün bulunduğu arazi o kadar meyillidir ki çiftçiler tarla ve bahçelerinde çalışırken kendilerini ağaçlara bağlarlar. Hora'dan İstanbul'a kiremit de sevk edilir.

Kanoz, Plinius'a nazaran eskiden Ganoz adını taşıyan bir kasaba idi. Ksenofon ve Skilaks da Kanos'u zikrederler. Burası, diğer köylere de hükmeden bir metrapolitlik makamıdır. Gregoras ve Suidas, Ganos adlı bir dağ da zikr ederler. Kanoz'un yakınından akan dere, Plinius'un Ercinus adı ile zikr ettiği su olsa gerek.

ENOZ

Halkça Enez, rumlarca da Enos denilen Enoz, İstanbul'un 6 konak uzağında İpsala ve Ferecik arasında, Meriç'in ağzına yakın bir burun üzerinde kuruludur. Enoz burnu'nun doğu tarafında, içinde bir tuzla bulunan başka bir burun da vardır ve böylece iki burun arasında, Burun körfezi adını taşıyan koy meydana gelmiştir. Bir göl şeklini almış olan bu koy pek çok balıkla dolu olduğundan, giriş kısmında birçok dalyan vardır. Burada tutulan balıklardan «enoz balığı» denilen meşhur yılan balığı kurutulup uzak yerlere kadar sevk edilir. Enoz, Fatih Sultan Mehmet tarafından 857 (1453) yılında, Kapudanpaşa Has-Yunus'un kumanda ettiği donanma ile feth edilmiştir.

Enoz, Herodot tarafından da zikr edilmiş çok eski bir şehirdir. Stefanos'un dediğine göre «Strabon tarafından Afsintos diye zikr edilen bir Trakya şehri olan Enos, Evros (Meriç)un ağzında bulunur». Eski yazarlar

Enos'u eski adı ile Poltivria yani Poltis şehri olarak da zikr eder. Plutark aynı şehrin Truva harbi zamanında Trakya kralı olan Poltis tarafından inşa edildiğini söylerse de, Prokopius şehrin inşasını Eneas'a atfetmiştir. Enoz'un yakınında bulunan göl veya liman Stentoris'in adını taşırdı.

Maronya, Meriç'in batısında bir sahil köyüdür. Plinius, eski adı Ortakurea olan Maronya'nın İzmaris gölcüğünün yakınında olduğunu söyler. Plinius, Homeros'tan naklen, Ortakurea şarabının çok meşhur olduğunu ve bundan dolayı, şehir, eski sikkelerinde de görüldüğü gibi, Bakküs'ün himayesinde idi.